

VYSVĚTLIVKY

- 1 Cit. in: Gitta Sereny: *Children of the Reich*, in: Eliane Halleck (ed.): *Living in Nazi Germany*. Farmington Hills 2004, s. 75.
- 2 O zimních olympijských hrách psal celostátní tisk během destidenních soutěží na prvních stranách. Viz titulní strany deníků *Der Angriff* a *Völkischer Beobachter*, zejména 7., 8. a 9. února 1936.
- 3 Hauptstaatsarchiv Stuttgart (dále jako HStAS), E15/01/Bü 284, seznam lidí a funkcí zaměstnanců oddělení IIIc politické policie z 1. března 1936. Po likvidaci dokumentů na konci války se nedochoval žádný seznam s přesným počtem pracovníků politické policie. Děkuji Sigríd Brüggemannové a Rolandu Maierovi za odhad (200) a další informace o hotelu Silber. Mnohé se objevuje v jejich knize Ingrid Bauz – Sigríd Brüggemann – Roland Maier (eds.): *Die Geheime Staatspolizei in Württemberg und Hohenzollern*. Stuttgart 2012. Odhad Brüggemannové a Maiera odpovídá městům srovnatelné velikosti, například Düsseldorfu, kde politická policie zaměstnávala 291 lidí, 49 v administrativních funkcích a 242 těch, kteří vykonávali policejní práci. Viz Robert Gellately: *The Gestapo and German Society – Enforcing Racial Policy 1933 – 1945*. Oxford 1990, s. 45.
- 4 Horst Junginger: *The Scientification of the „Jewish Question“ in Nazi Germany*. Leiden 2017, s. 320.
- 5 Další informace o tom, jak lidé žili za nacismu ovlivnil dlouhodobě, viz Mary Fulbrook: *Reckonings – Legacies of Nazi Persecution and the Quest for Justice*. Oxford 2018, s. 6.
- 6 Životopisy níže postavených činovníků, kteří osobně nevráždili, neexistují. S výjimkou vzácných případů, kdy potomkové nebo někdo v blízkém vztahu s „obyčejným Němcem“ zkoumal nacistickou minulost určité osoby, jejich jména, identity a životní dráhy z dějin obvykle zmizely. Alex J. Kay poukazuje na nedávný trend biografických črt pachatelů ve středním či nízkém postavení a sděluje, že průměrný rozsah takového textu je zhruba deset stran. Viz Alex J. Kay: *The Making of an SS Killer – The Life of Colonel Alfred Filbert, 1905 – 1990*. Cambridge 2016, s. 128, pozn. 11. Podle Kaye existuje pouze hrstka individuálních biografických dat o příslušnících SS na střední úrovni a policejních funkcionářů podléhajících se na genocidě. Kay: *The Making of an SS Killer*, s. 1.
- 7 Jako měřítko k posouzení významu jednotlivce v tomto období a jeho postavení ve straně nebo v administrativě či podílu na konečném řešení se obecně užívají dvě kategorie Němců. Do první jsou řazeni Hitler, Himmler, Heydrich a všichni ostatní ze špičky režimu. Do této kategorie ale také patří Stahlecker, Harster, Bilfinger a další, ne tak vysoko postavení činovníci, jejichž nadšení pro nacistickou ideologii činí jejich kroky hodnými zkoumání a jejich jména hodnými zapamatování. Druhá kategorie je vyhrazena pro miliony Hitlerových bezjmenných a anonymních stoupenců. Vznikla proto, aby vzniklo jedno seskupení, běžně označované jako „obyčejní Němci“. Je to široký termín, jenž zahrnuje všemožné osoby

- od obyčejných učitelů a dělníků v továrnách – nečlenů strany, až po „opravdové nacisty“, Němce, kteří se podíleli na násilných skupinových projektech jako bylo zabíjení v koncentračních táborech nebo činnost mobilních vražedných jednotek. K diskusi o „opravdových nacistech“ viz Michael Mann: *Were Perpetrators of Genocide „Ordinary Men“ or „Real Nazis“? Results From Fifteen Hundred Biographies*. Holocaust and Genocide Studies, roč. 14, 2000, s. 332–333.
- 8 Nemělo by to naznačovat, že „obyčejní Němci“ byli nějak imunní před podílem na masovém vraždění. Jak ukázali Raul Hilberg, Christopher R. Browning a další, většina pachatelů a vrahů byli „obyčejní Němci“, vytažení ze širokého spektra německé společnosti. Viz Raul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*. 3. vyd., Nev Haven 2003, s. 1084. Viz t. Christopher R. Browning: *Ordinary Men – Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. Londýn 2001, s. 192.
 - 9 Za poskytnutí této informace děkuji Benu Frommerovi z Northwestern University. O soudech trvajících jen několik minut viz Benjamin Frommer: *National Cleansing – Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*. Cambridge 2005, s. 249.
 - 10 Za upozornění na Thonetův ohýbaný nábytek děkuji Elizabeth St. Georgeové, Jeremymu Morrisonovi a Eugeniu Donadonimu.
 - 11 V prosinci 1941 dal Hitler souhlas k zahájení „operace Nábytek“ (*Möbel Aktion*), při níž Říše do svého vlastnictví převzala nábytek židů deportovaných z Francie, Belgie, Lucemburska a Holandska. Od ledna 1942 až do osvobození zabavovali Němci v bytech židů stoly, židle, skříně, postele a stovky dalších předmětů. Vše se pak vozilo na východ k zařízení nově získaných bytů a kanceláří německých úředníků na nacisty okupovaném území. Později se nábytek dodával také německým rodinám, poškozeným nálety Spojenců. Do konce roku 1943 převezly nákladní vlaky na východ skoro jeden milion krychlových metrů nábytku. V Protektorátu Čechy a Morava byl židovský majetek zabaven ve chvíli, kdy jeho majitelé odešli do Terezína. Před předáním nábytku německým státním zaměstnancům v českých zemích z něj židovští dělníci odstranili všechny viditelné stopy po bývalých majitelích, vyjímali stříbrné monogramy, vyřezávali ex libris a další identifikovatelné značky. V lednu 1944 byl nábytek a vybavení domácnosti židů buď zabitých na východě nebo strádajících v Terezíně, uložen ve čtyřiačtyřiceti velkých skladištích. Viz Göt Aly: *Hitler's Beneficiaries – Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State*. New York 2006, s. 119–123. Shannon L. Fogg: *Stealing Home – Looting, Restitution and Reconstructing Jewish Lives in France, 1942–1947*. Oxford 2017. Livia Rothkirchen: *The Jews of Bohemia and Moravia – Facing the Holocaust*. Lincoln (Nebraska) 2005, s. 116, 129.
 - 12 O počtech zaměstnanců a informátorů StB viz <https://zpravy.aktualne.cz/small-but-effective-communist-secret-police-dissected/r~i:article:612686/?redirected=1505699944>.
 - 13 Národní archiv v Praze (dále NAP), PR II-EO 1420/5. Griesinger se u pražské městské policie přihlásil 8. března 1943.
 - 14 Archiv bezpečnostních složek Praha (dále ABS), Studijní ústav ministerstva vnitra (MV), 107-8-30, seznam německých státních zaměstnanců v Praze. Tento dokument také potvrdil, že Griesinger byl členem SD.
 - 15 Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde (dále BAB), VBS 286 služební záznamy příslušníků SS (SSO/SS-Führerpersonalakten) 031A, spis Roberta Griesingera. Viz t. R 1501, Reichsministerium des Innern (ministerstvo vnitra) č. 206781. Griesingerův vlastní rukou psaný životopis z 19. března 1937 (dále CV, březen 1937).

- 16 BAB, Žádost o povolení sňatku (dále ŽPS) podaná Hlavnímu rasovému a osidlovacímu úřadu SS, R 9361 III/58950, Griesingerův rukou psaný rodokmen. Nedatováno, pravděpodobně podzim 1935.

17

Wolf-Dieter Obst: Nachts, als das alte Stuttgart unterging. *Stuttgarter*

Nachrichten, 25. července 2014.

- 18 Rebecca L. Boehling: *A Question of Priorities – Democratic Reforms and Economic Recovery in Postwar Germany, Frankfurt, Munich and Stuttgart under US Occupation 1945–1949*. Providence 1996, s. 90.
- 19 Další o Klettově minulosti a jmenování do funkce starosty v dubnu 1945 viz tamtéž, s. 94–104. Wie Stuttgart sein Gesicht verlor, *Die Welt*, 16. října 1999.
- 20 Staatsarchiv Ludwigsburg (dále StAL), EL 902/20 Bü 91743. Denacifikační záznamy, spis Wally Griesingerové.
- 21 Za tuto informaci děkuji Dr. Rolandu Müllerovi, hlavnímu archiváři stuttgartského městského archivu (Stadtarchiv Stuttgart), jenž svůj pracovní život zasvětil zkoumání Stuttgartu za vlády Třetí říše. O ničení dokumentace SS viz H. G. Adler: *Theresienstadt 1941–1945 – The Face of a Coerced Community*. Cambridge 2017, 2. vyd., s. 160–161. Christopher Dillon: *Dachau and the SS – A Schooling in Violence*. Oxford 2015, s. 12, 109.
- 22 Podobný jev se objevuje v autobiografických svědectvích. Viz nedávný případ „strýc Franz-Karl“ v knize Nora Krug: *Heimat – A German Family Album*. Londýn 2018.
- 23 Robert Griesinger st. vyplul z Liverpoolu na palubě lodi *The China* v roce 1867. Podrobnosti jsou k dispozici na www.ancestry.com.
- 24 Andrea Mehrländer: *The Germans of Charleston, Richmond and New Orleans during the Civil War Period, 1850–1870*. Berlín 2011, s. 49, 286–288. William Robinson Konrad: *The Diminishing Influences of German Culture in New Orleans Life Since 1865*. The Louisiana Historical Quarterly, roč. 24, č. 1, leden 1941, s. 127–167. Nedávná excelentní diskuse o amerických Němcích viz Thomas Lekan: *German Landscape – Local Promotion of the Heimat Abroad*, in: Krista O'Donnell – Renate Bridenthal – Nancy Reagan (eds.): *The Heimat Abroad – The Boundaries of Germanness*. Ann Arbor, Michigan 2005, s. 141–166.
- 25 Williams Research Center, The Historic New Orleans Collection, New Orleans, městský adresář z r. 1868 (cívka č. 2). Griesinger je uveden jako agent komisioní obchodní firmy Clason & Co.
- 26 Blake Touchstone: *Slavery in Louisiana*, in: Randall M. Miller – John David Smith (eds.): *Dictionary of Afro-American slavery*. Westport 1997, s. 415. Robert C. Reinders: *End of an Era – New Orleans, 1850–1860*. New Orleans 1964, s. 28.
- 27 „Purchased Lives“ Exhibit Helps New Orleans Come to Term with Domestic Slave Trade, 3. června 2015. <http://www.no.org/post/purchased-lives-exhibit-helps-new-orleans-come-terms-domestic-slave-trade>.
- 28 Linin otec stanovil, aby se po jeho smrti stal dceřiným poručíkem August Reichard. Ten vlastnil čtyři otroky a za Občanské války sestavil německý prapor, jenž bojoval za Konfederaci. Už se nedozvíme, zda jeho politické názory Linu ovlivnily, a jestli se stala obětí postojů svého poručníka na otrokářství, svobodu a rasu. Viz Mehrländer: *The Germans of Charleston, Richmond and New Orleans*, s. 139, 204. Brian Purnell – Jeanne Theoharis: *Introduction* in: Brian Purnell – Jeanne Theoharis – Komozi Woodard (eds.): *The Strange Careers of the Jim Crow North – Segregation and Struggle outside of the South*. New York 2019, s. 3.
- 29 Za encyklopedické údaje o Paulu Emilu Johnsovi vděčím Mary Lou Eichhornové. Několik článků o Johnsovi napsal kulturní historik Louisiany Alfred E. Lemmon. Viz Lemmonův

- příspěvek o Johnsovi In: David Johnson (ed.): *Encyclopaedia of Louisiana (Louisiana Endowment for the Humanities, 2010–present)*. Dostupné na <https://64parishes.org/entry/paul-emile-johns>. Článek publikován 30. ledna 2013.
- 30 The Notarial Archives Research Center, New Orleans (dále NARC), notářské záznamy Felixe De Armas, č. 314, prodej zotročené osoby Georgem Manouvrierem Paulu Emile Johnsonovi, květen 1833. Žádné právní dokumenty neuvádějí, že by Johns otroka znovu prodal.
 - 31 Tamtéž, notářské záznamy Felixe De Armas, č. 346, prodej zotročené osoby Manuelou Perez Favre D'Aunoy J. V. Delassizeovi, 1826.
 - 32 Tamtéž, notářské záznamy Jean-Baptista Garice, dědické dokumenty Jeana Baptiste Honoré Destrehana de Beaupré, 26. února 1765, s. 28. Jean Baptiste Honoré Destrehan de Beaupré, syn jednoho z poradců Ludvíka XIV., byl mocným královským pokladníkem kolonie Louisiana. Viz t. William D. Reeves: *History of Destrehan Plantation in St Charles Parish, for the River Road Historical Society*. Nepublikovaný rukopis, s. 57.
 - 33 Viz Reiner Pommerin: *Sterilisierung der Rheinlandbasterde – Das Schicksal einer farbigen deutschen Minderheit 1918–1937*. Düsseldorf, Droste 1979. Katharina Oguntoyo: *Eine afro-deutsche Geschichte – Zur Lebenssituation von Afrikanern und Afro-Deutschen in Deutschland von 1884 bis 1950*. Berlin 1997, s. 110–140. Viz t. dokumentární film *Hitler's Forgotten Victims*, režie David Okuefuna – Moise Shewa, 1997, a <https://www.youtube.com/watch?v=xlvC4QjwNbs&feature=youtu.be>.
 - 34 O rodině Destrehanových viz Reeves: *History of Destrehan Plantation in St Charles Parish*. Melisse Monicaové z Destrehan Plantation děkují za podrobné informace o Catalině. Děkují také Catalinině potomkyni Lauren Hooksově, která mi laskavě sdělila podrobnosti o historii rodiny Honoréových.
 - 35 Alecia P. Long: *Woman Order (General Order No. 28)*, in: Lisa Tendrich Frank (ed.): *Women in the American Civil War*, sv. 1. Santa Barbara, California 2008, s. 593–594.
 - 36 Emily Toth: *Kate Chopin*, Austin 1993, s. 105.
 - 37 Emily Toth – Per Seyersted (eds.): *Kate Chopin's Private Papers*. Bloomington, Indiana 1998, s. 103–110. Per Seyersted: *Kate Chopin – A Critical Biography*. Oslo 1969, s. 31–39.
 - 38 V této době byl Robert Griesinger st. jmenován do představenstva Louisiánské vzájemné pojišťovny a stal se ředitelem pojišťovny Germania v New Orleansu. V březnu 1874 oznámila firma Clason & Co. Robertovo povýšení na ředitele. Viz *The Daily Picayune*, 21. února 1871, a 24 března 1872. *New Orleans Times*, 14. srpna 1872. *New Orleans Republican*, 24. března 1874.
 - 39 James Q. Whitman: *Hitler's American Model – The United States and the Making of Nazi Race Law*. Princeton 2017, s. 5, 80, 127–128.
 - 40 Robert Griesinger st. se zoufale snažil zachránit potápějící se rodinné finance. Aby udržel svůj americký sen při životě, nechal Linu a pětiletého Adolfa v New Orleansu a zamířil do San Franciska, které před dvaceti lety při Zlaté horečce nabízelo příležitosti k pracovním úspěchům. Robert se tam zařídil jako obchodník s akciemi a stal se členem nedávno vzniklé Pacifické burzy. Právě v době, kdy se Robert st. vydal na západ, se však zlato vyčerpalo a on se v San Francisku jen velmi obtížně prosazoval. Viz adresář San Franciska 1877 – 1880. Griesingera st. dokonce jeden investor poslal před soud. Viz *Sacramento Daily Union*, 23. listopadu 1878.
 - 41 O zpětné migraci viz Ran Abramitzky – Leah Boustan – Katherine Ericsson: *To the New World and Back Again – Return Migrants in the Age of Mass Migration*. *ILR Review*, r. 72, č. 2, s. 300–322. Tara Zahra: *The Great Departure – Mass Migration from Eastern Europe and the Making of the Free World*. New York 2016, s. 114–116.

- 42 Bylo by však chybou uvažovat o německém antisemitismu výhradně s rasových pojmech. Historikové nedávno ukázali nesoudržnost nacistického myšlení o rasách, zejména pokud šlo o židy. Zatímco Hitlerovy nenávislné útoky na židy bezpochyby používaly rasistický jazyk, domnělý nedostatek národní věrnosti židů a údajné ohrožení světovým židovstvem se ukázaly jako větší hrozba bezpečnosti státu než židovská krev a rasistické výmysly. Griesingerův antisemitismus ovlivnila více první světová válka a její bezprostřední důsledky než jeho předkové z amerického Jihu. Viz Mark Roseman: *Racial Discourse, Nazi Violence, and the Limits of the Racial State Model*, in: Devin O. Pendas – Mark Roseman – Richard F. Wetzell (eds.): *Beyond the Racial State – Rethinking Nazi Germany*. Cambridge 2017, s. 31–57.
- 43 Viz Paul Connerton: *How Societies Remember*. Cambridge, 1989, s. 7. Claudia Koonz: *Between Memory and Oblivion – Concentration Camps in German Memory*, in: John R. Gillis (ed.): *Commemorations – The Politics of National Identity*. Princeton, 1994, s. 262–263. Viz t. Nicholas Stargardt: *Witnesses of War – Children's Lives under the Nazis*. Londýn 2005, s. 330–331, 334, 341.
- 44 Robert G. Moeller: *War Stories – The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany*. Berkeley 2001, s. 13.
- 45 Barbara Rogers: *Facing a Wall of Silence*, in: Alan L. Berger – Naomi Berger (eds.): *Second Generation Voices – Reflections by Children of Holocaust Survivors and Perpetrators*. Syracuse 2001, s. 293
- 46 Alf Lüdtke: „Coming to Terms with the Past” – Illusions of Remembering, Ways of Forgetting Nazism in West Germany. *Journal of Modern History*, č. 65 (září 1993), s. 554. Gabriele Rosenthal: *National Socialism and antisemitism in intergenerational dialogue*, in: Gabriele Rosenthal (ed.): *The Holocaust in Three Generations – Families of Victims and Perpetrators of the Nazi Regime*. Londýn 1998, s. 241.
- 47 Za tento výraz děkuji Dirku Mosesovi.
- 48 Stargardt: *Witnesses of War*, s. 378. Wolfgang Benz: *Postwar Society and National Socialism – Remembrance, Amnesia, Rejection*. Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte, XIX, 1990, s. 9.
- 49 Dieter Hahn, cit in: Wolfgang W. E. Samuel: *The War of our Childhood – Memories of World War II*. Jackson 2002, s. 247
- 50 Telefonní rozhovor a emailová korespondence s Peterem Ströbelem, 28. srpna a 3. září 2015.
- 51 Sibylle Hübner-Funk: *Hitler's Grandchildren in the Shadow of the Past – The Burden of a Difficult Heritage*. Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte, XIX, 1990, s. 106.
- 52 Fulbrook: *Reckonings*, s. 7 – 10, 424. O tom, jak vnoučata ignorovala a nechápala své prarodiče viz Harald Welzer – Sabine Moller – Karoline Tschuggnall (eds.): „Opa war kein Nazi“ – *Nationalsozialismus und Holocaust im Familiengedächtnis*. Frankfurt n. M. 2002.
- 53 Andreas Eichmüller: *Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch westdeutsche Justizbehörden seit 1945 – Eine Zahlenbilanz*. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 56.4, 2008, s. 621–640. Viz t. Caroline Sharples: *Postwar Germany and the Holocaust*. Londýn 2016, s. 71. Fulbrook: *Reckonings*, s. 231–265.
- 54 Norbert Frei: *Adenauer's Germany and the Nazi Past – The Politics of Amnesty and Integration*. New York 2002, s. 23–24.
- 55 Jewish Telegraphic Agency, 1. února 1967, a Carol Ann Lee: *The Hidden Life of Otto Frank*. Londýn 2002, 272–273. Caroline Sharples: *West Germans and the Nazi Legacy*. Oxford 2012, s. 1. Zprávy o Harsterově procesu ve švýcarském tisku, viz *Neue Zürcher Zeitung*, 23., 24. a 25. ledna 1967, 24. a 26. února 1967. O „zabijákovi od psacího stolu“ viz Anne C. Heller: *Hannah Arendt – A Life in Dark Times*. Boston 2015, s. 10.

- 56 Dan Bar-On: *Legacies of Shame – Encounters with Children of the Third Reich*. Cambridge 1989, s. 11–12
- 57 Fulbrook: *Reckonings*, s. 445, 451.
- 58 Gerald L. Posner: *Hitler's Children – Sons and Daughters of Leaders of the Third Reich Talk about Their Fathers and Themselves*. New York 1991, s. 6–7.
- 59 Soukromý archiv Jochena a Irmely Griesingerových (dále rodinný archiv Griesingerových, RAG), dopis Wally a Adolfa Griesingerových Robertovi z 29. března 1945.
- 60 Tamtéž, Deník Wally Griesingerové (dále DWG), 7. března 1917.
- 61 Tamtéž, článek z listopadu/prosince 1918.
- 62 Marion A. Kaplan: *The Making of the Jewish Middle Class – Women, Family, and Identity in Imperial Germany*. New York 1991, s. 148–149. Marion Kaplanové děkují za upozornění na Mummovu politickou dráhu.
- 63 Tyto noviny nelze spojovat se současnými *Süddeutsche Zeitung*. Ty byly založeny roku 1945 v Mnichově a patří mezi nejliberálnější německé deníky.
- 64 RAG, „Dětská kniha“ Wally Griesingerové (dále DKWG), 6. března 1911.
- 65 Viz Merith Niehuss: *Party configurations in state and municipal elections in Southern Germany, 1871–1914*, in: Karl Rohe (ed.): *Elections, parties and political traditions – Social foundations of German parties and party systems, 1867–1987*. New York 1990, s. 83–105.
- 66 O firmách Daimler a Bosch, viz Johannes Bähr – Paul Erker: *Bosch – History of a Global Enterprise*. Mnichov 2015. O urbanizaci města viz Jill Stephenson: *Hitler's Home Front – Württemberg under the Nazis*. Londýn 2006, s. 7.
- 67 Fred Uhlman: *Reunion*. Nové vyd., Londýn 2015, s. 32–33.
- 68 RAG, DKWG.
- 69 Tamtéž, 6. března 1911, 27. ledna 1918.
- 70 Viz Keith Cartwright: *Reading Africa into American Literature – Epics, Fables, and Gothic Tales*. Lexington 2002, s. 137.
- 71 Lillian, Dunbar a Anna Christovi byla vnoučata Lininy sestry Mathilde Christ (roz. Johnsové). Lillian se narodila v roce 1896, Dunbar v roce 1899 a Anna v roce 1905. Za informace o rodině Christových děkují Kiki Ulrichové a Charlotte Ulrich Schillaciové, vnučce Dunbara Christa.
- 72 Za podrobnosti o Linině křesle děkují designérovi Tomovi Careymu.
- 73 V bytě nad Griesingerovými bydlel sedmdesátiletý generál Hermann svob. pán von Bilfinger, jeden z neváženějších württemberských vojáků, jenž za francouzsko-pruské války v letech 1870–71 získal Železný kříž 1. tř. Přízemí téhož domu obýval major Eugen Klotz s rodinou. Viz údaje o Alexanderstrasse 35 ve stuttgartském městském archivu (Stadtarchiv Stuttgart, dále StAst), *Amtliches Stuttgarter Adreßbuch* pro rok 1916.
- 74 RAG, DKWG, 25. srpna a 9. září 1914.
- 75 Tamtéž, 2. prosince 1915, nedatované zápisy z ledna a z dubna 1916.
- 76 Předmluva George Bernarda Shawa ke knize Liny Richterové *Family Life in Germany under the Blockade*. Londýn 1919, s. 4.
- 77 Popis podobné situace v Berlíně viz Belinda Davis: *Home Fires Burning – Food, Politics and Everyday Life in World War I Berlin*. Chapel Hill 2000.
- 78 RAG, DKWG, 30. srpna a 29. prosince 1917.
- 79 Alan Cramer: *Blockade and Economic Warfare*, in: Jay Winter (ed.): *The Cambridge History of the First World War*, sv. 2. Cambridge 2014, s. 460–461.
- 80 Reformrealgymnasium (Reformní reálné gymnasium) se více než studiem antiky zabývalo poznáváním moderní evropské civilizace. Francouzština a angličtina dostávaly přednost před řečtinou a latinou. O reformním reálném gymnasiu té doby viz příspěvek Brigitte

- Ankersdorferové v brožuře, vydané při příležitosti 75. výročí této školy *75 Jahre Zeppelin-Gymnasium Stuttgart, 1912–1987*, s. 38–39. Za výtisk děkuji současnému řediteli Holgeru zur Hausen.
- 81 Wallyiny zmínky o nedostatku začaly v březnu 1917. RAG, DKWG, viz zejm.a zápisy z března a června 1917. Viz t. Davis: *Home Fires Burning*, s. 190–218.
- Mary E. Cox: *Hunger Games: Or How the Allied Blockade in the First World War deprived German children of nutrition, and Allied food aid subsequently saved them. Economic History Review*, roč. 68, č. 2, 2015, s. 605–606.
- 82 Mary E. Cox: *Hunger Games: Or How the Allied Blockade in the First World War deprived German children of nutrition, and Allied food aid subsequently saved them.*, roč. 68, č. 2, 2015, s. 605–606.
- 83 RAG, DKWG 4. února 1918, nedat. zápis z června 1918, 25. června 1918.
- 84 Tamtéž, RAG, 25. října a 9. listopadu 1918. Peter Hoffmann: *Stauffenberg – A Family History, 1905–1944*. 3. vyd., Montreal a Kingston 2008, s. 14.
- 85 RAG, DWG, 8., 9., 13. a 20. listopadu 1918.
- 86 Hoffmann: *Stauffenberg*, s. 14–15. Annegret Kotzurek – Rainer Redies: *Stuttgart von Tag zu Tag, 1900–1949 – eine Chronik*. Tübingen 2009, s. 52. Zpráva poručíka Paula Hahna o potlačení rebelie jeho vojáky in: Paul Hahn: *Erinnerungen aus der Revolution in Württemberg*. Stuttgart 1922. Viz t. deníkové zápisy z ledna 1919.
- 87 Avner Orfee: *The First World War – An Agrarian Interpretation*. Oxford 1989, s. 34.
- 88 Emily Balch: *Some Data on Conditions of Milk Supply in Central Europe*, in: *The Famine in Europe – The Facts and Suggested Remedies*. Londýn 1920, s. 72–73.
- 89 Dopis v *The Nation*, 10. srpna 1920.
- 90 Robert W. Whalen: *Bitter Wounds – German Victims of the Great War*. Ithaca 1984, s. 95.
- 91 Svědectví bývalého žáka Roberta Uhlanda v brožuře vydané k 75. výročí školy *75 Jahre Zeppelin-Gymnasium Stuttgart, 1912–1987*, s. 14.
- 92 Stejnou školu navštěvoval také velký německý spisovatel Hermann Lenz. O životě na gymnáziu se často zmiňuje ve svých autobiografických dílech, především v knize *Andere Tage* z roku 1968. Viz interview s Hermannem Lenzem v brožuře *75 Jahre Zeppelin-Gymnasium Stuttgart, 1912–1987*, s. 111. Viz tamtéž svědectví bývalých žáků Dr. Maxe Löfflera na s. 10 a Prof. Dr. Roberta Uhlanda na s. 14.
- 93 O těchto vlastnostech viz Mann: *Were Perpetrators of Genocide “Ordinary Men” or “Real Nazis?”*, s. 339.
- 94 O Robertově školním prospěchu viz StAL, E309 II, 2012/122 Bů 32, maturitní vysvědčení ze 7. května 1925. O sportu na reformním reálném gymnáziu viz svědectví bývalého žáka Prof. Dr. Roberta Uhlanda v brožuře *75 Jahre Zeppelin-Gymnasium Stuttgart, 1912–1987*, s. 14.
- 95 RAG, DKWG, 19. srpna 1920, 31. ledna a 21. května 1921.
- 96 Tamtéž, nedat. zápisy z února a Velikonoc 1922, z Velikonoc 1923 a z 30. listopadu 1924.
- 97 Tamtéž, nedat. zápisy z Velikonoc a listopadu 1923 a z dubna 1924.
- 98 Karla Poewe: *New Religions and the Nazis*. New York 2006, s. 113–115. Viz t. Ulrich Herbert: *Best – Biographische Studien über Radikalismus. Weltanschauung und Vernunft, 1903–1989*. Bonn 1996, s. 43–44. Michael Wildt: *An Uncompromising Generation – The Nazi Leadership of the Reich Security Main Office*. Madison 2009, s. 36.
- 99 RAG, texty, zápisy ze schůzí a dalších stranických materiálů *Württembergische Bürgerpartei* v držení Wally a Adolfa Griesingerových. Svědectví bývalého žáka Prof. Dr. Roberta Uhlanda v brožuře *75 Jahre Zeppelin-Gymnasium Stuttgart, 1912–1987*, s. 15.

- 100 Hermann Beck: *The Fateful Alliance – German Conservatives and Nazis in 1933 – The Machtergreifung in a New Light*. New York 2008, s. 35. Členy polovojevanského *Freikorpsu* byli veteráni 1. světové války, kteří bojovali proti komunistům.
- 101 RAG, DKWG, nedat. zápis z listopadu 1923.
- 102 Benjamin Ziemann: *Contested Commemorations – Republican War Veterans and Weimar Political Culture*. Cambridge 2013, s. 58.
- 103 RAG, DKWG, nedat. zápisy z Velikonoc a listopadu 1923.
- 104 BAB, R 1501, č. 206781. Kopie Griesingerova osobního spisu, 29. května 1936. Viz t. Robertův posudek od Wegerleho, shrnující jeho činnost na ministerstvu z 18. června 1936.
- 105 Robert Gerwarth: *The Bismarck Myth – Weimar Germany and the Legacy of the Iron Chancellor*. Oxford 2005, s. 108. Viz t. Wolfgang R. Krabbe: *Die Bismarckjugend der Deutschenationalen Volkspartei*. *German Studies Review*, roč. 17, č. 1, únor 1994, s. 21.
- 106 RAG, DKWG, nedat. zápis z listopadu 1923. William Mulligan: *The Creation of the Modern German Army – General Walther Reinhardt and the Weimar Republic, 1914–1930*. New York 2005, s. 222.
- 107 Martin Ulmer: *The Stereotype of the Jewish Modernizer as Illustrated by Anti-Semitic Criticism of the Big City*. In: Hubert Cancik – Uwe Puschner (eds.): *Antisemitismus, Paganismus, Völkische Religion*. Mnichov 2004, s. 34–35.
- 108 Larry Eugene Jones: *Conservative Antisemitism in the Weimar Republic – A Case of the German National People's Party*. In: Larry Eugene Jones (ed.): *The German Right in the Weimar Republic – Studies in the History of German Conservatism, Nationalism, and Antisemitism*. New York 2014, s. 85–88. Ernest Hamburger – Peter Pulzer: *Jews as Voters in the Weimar Republic*. *Leo Baeck Institute Year Book*, roč. 30, č. 1, 1985, s. 24. O antisemitismu Württembergische Bürgerpartei v této době viz Junginger: *The Scientification of the „Jewish Question“ in Nazi Germany*, s. 299–300.
- 109 O židovské populaci ve Stuttgartu viz Maria Zelzer: *Weg und Schicksal der Stuttgarter Juden. Ein Gedenkbuch*. Stuttgart 1964, s. 32. Viz t. Stolpersteineovu mapu stuttgartských židů na <https://www.stolpersteine-stuttgart.de/index.php?docid=965&mid=76>. Trávít čas ve společnosti židů byla pro Wally novinka. Když se při procházce o prázdninách v létě 1918 setkala s židovskou rodinou, cítila nutnost se o jejich židovství zmínit, aby je odlišila od ostatních hostů. Viz RAG, DKWG, 14. srpna 1918.
- 110 StASt, fond 358, Archiv Zeppelinova gymnázia, seznamy studentů, 1924 – 1925.
- 111 Děkuji Judit Vamosiové, že se mi při naší schůzce ve Stuttgartu o projektu zmínila. Zjistit přesný osud všech sedmnácti chlapců nebylo možné, víme však, že nejméně pěti se podařilo emigrovat do Velké Británie, Palestiny a Jižní Ameriky.
- 112 StASt, Fond 358, Archiv Zeppelinova gymnázia, seznamy studentů, tříd 9.A a 9. B, 1924 – 1925. O Edgaru Fleischerovi viz <http://www.stolpersteine-gp.de/en/fleischer-rosa>. O Waltheru Hummelovi viz <https://www.jewishgen.org/yizkor/nuremberg/nur006.html>.
- 113 StASt, Fond 358, Archiv Zeppelinova gymnázia, seznamy studentů, třídy 9. B, 1924–1925. Susanne Rueß: *Stuttgarter Jüdischer Ärzte Während Des Nationalsozialismus*. Würzburg 2009, s. 283–285.
- 114 Rozhovor s Judy Kaplanovou, 22. května 2017.
- 115 StASt, Fond 358, Archiv Zeppelinova gymnázia, seznamy studentů, třídy 9. B, 1924–1925. RAG, DKWG, 30. listopadu 1924, 24. února a 7. března 1925.
- 116 RAG, DKWG, 22. dubna 1925.
- 117 Stadtarchiv Tübingen (dále StAT), A573, Griesingerova *Einwohnermeldekarte* (registrační karta obyvatel).

- 118 Uwe-Dietrich Adam: *Hochschule und Nationalsozialismus – Die Universität Tübingen in Dritten Reich*. Tübingen 1977, s. 29–30.
- 119 Oleg Morozov: *The Historical Past of Tübingen University within the 1927 Jubilee Context*. History of Education and Children's Literature, roč. 9, č. 1, s. 301–320.
- 120 Christian Ingrao: *Believe and Destroy – Intellectuals in the SS War Machine*. Cambridge 2013, s. 25.
- 121 Dirk Walter: *German Racial League for Defense and Defiance*. In: Richard s. Levy (ed.): *Antisemitism – A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*. Sv. 1, Santa Barbara 2005, s. 266.
- 122 Susannah Heschel: *The Aryan Jesus – Christian Theologians and the Bible in Nazi Germany*. Princeton 2008, s. 180–185.
- 123 Wildt: *An Uncompromising Generation*, s. 48.
- 124 V roce 1924 založila v Tübingenu pobočku Německá společnost pro rasovou hygienu. Tajemníkem pobočky se stal Otmar svob. pán von Verschuer, jenž vykonával výzkum dvojčat a později získával finance pro svého přítele dr. Josefa Mengeleho k provádění experimentů na židovských a cikánských dvojčatech. V Tübingenu von Versucher uchvacoval studenty vášnivými přednáškami o rasové hygieně a večer dokonce pořádal pro dospělé přednášky o eugenic. Hans-Walter Schmuhl: *The Kaiser Wilhelm Institute for Anthropology, Human Heredity, and Eugenics, 1927–45*. Dordrecht 2008, s. 52. Viz t. Henry Friedlander: *The Origins of Nazi Genocide – From Euthanasia to the Final Solution*. Chapel Hill 1995, s. 135. Robert Jay Lifton: *The Nazi Doctors – Medical Killing and the Psychology of Genocide*. Londýn 1986, s. 358, 362.
- 125 Heinz Howaldt: *Suevia Tübingen, 1831–1931*, sv. 2. Tübingen 1931, s. 321. Griesingerův dědeček Robert st. měl staršího bratra Julia, jenž v roce 1855, jenž vstoupil do spolku Suevia jako první Griesinger. Později se stal významným württemberským soudcem a vystoupal do funkce soudního rady na dvoře krále Viléma II., svého bratra ze spolku. Ten byl členem Suevia Tübingen na konci 60. let 18. stol.
- 126 Sonja Levens: *Constructing Elite Identities – University Students, Military Masculinity and the Consequences of the Great War in Britain and Germany*. Past and Present, č. 198, únor 2008, s. 171.
- 127 Edward B. Westermann: *Drinking Rituals, Masculinity, and Mass Murder in Nazi Germany*. *Central European History*, roč. 51, 2018, s. 371. Howaldt: *Suevia Tübingen*, sv. 1, s. 256.
- 128 Tamtéž, sv. 2, s. 321.
- 129 V dopisu z roku 1934, dlouho po studiích, Gustav Albrecht láskyplně oslovuje Griesingera jménem „Robi“ a zmiňuje se o Adolfovi a Wally. Dopis Gustava Albrechta Sayn-Wittgenstein-Berleburg Griesingerovi z 23. března 1934, v majetku Barbary Schlegelové.
- 130 Archiv university v Hohenheimu (dále AUH), Griesingerova složka.
- 131 V říjnu 1943 měly Griesingerovy akcie hodnotu 112 000 říšských marek. Pro srovnání s touto sumou: říšský ministr zbrojní výroby Albert Speer měl jako státní tajemník Hitlerova kabinetu za rok 1943 příjem 18 000 marek. Viz Martin Kitchen: *Speer – Hitler's Architect*. New Haven 2015, s. 75.
- 132 O Griesingerově studiu mimo Tübingen viz AUH, jeho osobní karta. O jeho názorech na život v Berlíně viz např. články Richarda Mumma a dalších v *Süddeutsche Zeitung* (dále SZ).
- 133 StAL, E309 II, 2012/122 Bů 32, Griesingerovy studijní záznamy a seznamy přednášek, jež navštěvoval. Zpráva o jeho písemné zkoušce v první sadě státních zkoušek z práva (*Referendarexamen*), jaro 1930. Učili ho Philipp von Heck, průkopník právní vědy o úrocích, a Carl Sartorius, uznávaný znalec veřejného práva.

- 134 Sibylle Kästner – Viola Maier – Almut Schülke: *From Pictures to Stories – Traces of female PhD graduates from the Department of Prehistoric Archaeology, University of Tübingen, Germany*. In: Margarita Diaz-Andreu – Marie Louise Stig Sørensen (eds): *Excavating Women – A History of women in European archaeology*. Londýn a New York 1998, s. 267.
- 135 StAT, A573, Griesingerova *Einwohnermeldekarte* (registrační karta obyvatele). V roce 1934 sestry Wackerovy dostaly od státu peníze na renovaci svého domu. Viz StAT, A150/7178. Za tuto informaci děkuji archiváři Udo Rauchovi. O večerech v domě viz Edith Laser: *Hindernisse, Umwege, Sackgassen – Die Anfänge des Frauenstudiums in Tübingen, 1904–34*. Weinheim 1992, s. 199.
- 136 Malý průvod studentů – členů SA – v roce 1929 vyvolal v Tübingenu mizivý zájem. Adam: *Hochschule und Nationalsozialismus*, s. 22–23. Rudy Koshar: „Two „Nazisms“ – The Social Context of Nazi Mobilization in Marburg and Tübingen. *Social History*, roč. 7, č. 1, s. 34–35.
- 137 Detlef Mühlberger: *Hitler's Followers – Studies in the Sociology of the Nazi Movement*. Londýn 1991, s. 75.
- 138 Wildt: *An Uncompromising Generation*, s. 47–55.
- 139 V Grazu získali nacisté všechna křesla, v Breslau (Wrocław) dosáhli na 70 a v Heidelbergu na 60 %. Viz Adam: *Hochschule und Nationalsozialismus*, s. 24. Viz t. Geoffrey J. Giles: *National Socialism and the Educated Elite in the Weimar Republic*. In: Peter D. Sachura (ed.): *The Nazi Machtergreifung*. Londýn 1983, s. 58–59.
- 140 Ingrao: *Believe and Destroy*, s. 17.
- 141 StAL, E309 II, 1012/122 Bü 32, Griesingerovo vysvědčení z první sady státních zkoušek, jaro 1930. Jeho známka je popsána jako: *Gesamtzeugnis IIIa unten (befriedigend)*.
- 142 BAB, R 1501, č. 206781. Posudek z 18. června 1936 sepsaný Wegerlem shrnující Griesingerovu činnost na ministerstvu.
- 143 Viz Richard F. Wetzell: *Inventing the Criminal – A History of German Criminology, 1880–1945*. Chapel Hill 2000, s. 236. Nikolaus Wachsmann: *Hitler's Prisons – Legal Terror in Nazi Germany*. New Haven 2004, s. 82.
- 144 V jeho analýze se objevuje jediná zmínka o židech: v historickém přehledu, kde popisuje rozvoj moderního lichvářství na severu Itálie ve třináctém a čtrnáctém století. Robert Griesinger: *Der Wucher nach geltendem deutschen Strafrecht und in den Entwürfen zu einem Allgemeinen Deutschen Strafgesetzbuch*, dizertační práce, univerzita Tübingen, srpen 1931, s. 15. Tato kopie je ve fondu právnícké knihovny Kolumbijské univerzity v New Yorku. Za tuto informaci děkuji historikovi práva a obhájci ve věcech trestních Douglasu G. Morrisovi. Stojí za zmínku, že v rigorózních pracích jiných mladých právníků z té doby, kteří později vstoupili do SS a páchali ohavná zvěrstva na židech, se jejich postoje neobjevují. Jejich *völkisch* nebo antisemitské nutkání úplně chybí. Viz Ingrao: *Believe and Destroy*, s. 38–39.
- 145 První článek v SZ o tomto tématu se objevil 22. února 1931, s. 5.
- 146 Atina Grossmann: *Reforming Sex – The German Movement for Birth Control and Abortion Reform, 1920–1950*. New York 1995, s. 79.
- 147 Tamtéž, s. 84–86. Viz t. SZ, 25. února 1931, s. 2.
- 148 Jen ve druhé polovině roku 1931 stoupla nezaměstnanost v Německu na 2,1 milionu. V roce 1932 bylo bez práce 43,7 procenta Němců, v roce 1929 to bylo 13,1 %. Situace se zhoršila, když se Brüningova deflační politika vymkla kontrole. Viz Patricia Clavin: *The Great Depression in Europe, 1929–1939*. Basingstoke 2000, s. 112.
- 149 Ve volbách v květnu 1929 získali nacisté pouze 2,6 % hlasů a dvanáct křesel v Reichstagu. Po dvou letech nashromáždili 18,3 % hlasů a 107 křesel. Přestože podíl nacistů ve volbách

- ve Württembersku stoupl z 1,9 % v roce 1928 na 9,4 % v roce 1930, byla to jen polovina zisku v celé zemi.
- 150 Mühlberger: *Hitler's Followers*, s. 51, 54.
 - 151 Stephenson: *Hitler's Home Front*, s. 32.
 - 152 Nacistická strana zřídila pobočku ve Stuttgartu v květnu 1920. Vedení Württemberska bylo tak přesvědčeno, že strana se tam na rozdíl od většiny německých regionů neuchytí, a proto ji zpočátku nezakázalo. Nacistická strana byla celostátně zakázána až v roce 1923, po pivním puči. Zrušení zákazu v únoru 1925 však její lokální podporu zvýšilo jen mírně. K neúspěchům extrémistických stran ve volbách přispěla také liberální parlamentní tradice státu, datovaná od devatenáctého století.
 - 153 Stephenson: *Hitler's Home Front*, s. 40–41.
 - 154 Na podzim 1930 měla nacistická strana v celém Württembersku 4000 členů. O dva roky později však jejich počet dosáhl 21 000. O tak velký nárůst se zasloužil zejména nacistický regionální vůdce (*Gauleiter*) Württemberska-Hohenzollernska Wilhelm Murr. Brutální bývalý tovární dělník známý svým silným antisemitismem vedl propagandistickou kampaň zaměřenou na Württembersko a straně se podařilo prorazit i do dříve nedobytných oblastí. Mühlberger: *Hitler's Followers*, s. 59. Stephenson: *Hitler's Home Front*, s. 41.
 - 155 Toto číslo bylo však stále nižší než celostátní zisk – pro Hitlera hlasovalo 37 % Němců.
 - 156 RAG, DWG, 11. února a 28. prosince 1928.
 - 157 Beck: *The Fateful Alliance*, s. 110–112.
 - 158 Bruce Campbell: *The SA Generals and the Rise of Nazism*. Lexington 1998, s. 120.
 - 159 Douglas G. Morris: *Discrimination, Degradation, Defiance: Jewish Lawyers under Nazism*. In: Alan E. Steinweis – Robert D. Rachlin (eds.): *The Law in Nazi Germany – Ideology, Opportunism, and the Perversion of Justice*. New York 2013, s. 109–110
 - 160 Ö Elle Kessler-Reisové viz <https://www.stolpersteine-stuttgart.de/index.php?docid=721&-mid=30>. O židovských právníčkách viz Harriet Freidenreich – Marion Rowekamp: *Lawyers in Germany and Austria, Jewish Women – A Comprehensive Encyclopedia. Jewish Women's Archive*, <https://jwa.org/encyclopedia/article/lawyers-in-germany-and-austria>.
 - 161 StAL, E309 II, 1012/122 Bü 32, dopis firmy Hedinger, Lenckner & Drescher, 23. března 1933.
 - 162 Robert Gellately: *Backing Hitler – Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford 2001, s. 53–54.
 - 163 Detlef Mühlberger: *The Social Bases of Nazism, 1919–1933*. Cambridge 2003, s. 4, 46.
 - 164 StAL, E309 II, 1012/122 Bü 32, přepis Griesingerových závěrečných zkoušek z práva, 20. června 1933.
 - 165 Ian Kershaw: *Hitler and the Germans*. In: Richard Bessel (ed.): *Life in the Third Reich*. Oxford 2001, s. 45.
 - 166 BAB, R 1501, no. 206781. Griesingerův životopis, březen 1937. Vzhledem k Himmlerovu moratoriu na přijímání nových členů do SS, platnému od dubna do listopadu 1933, není jasné, jak mohl Griesinger v této době do organizace vstoupit.
 - 167 Viz recenze Richarda J. Evanse knihy Adrian Weale: *The SS – A New History*, Londýn 2010, *New Statesman*, 23. srpna 2010. Stručná historiografická diskuse viz Peter Longerich: *Heinrich Himmler*. Oxford 2012, s. xii.
 - 168 Mým tím bádáním profesionálních historiků o níže postavených členech SS. Existující výzkumy nenapsali historikové. Jedná se spíše o testy potomků určitých členů SS. Dvě nedávná, excelentní svědectví viz Martin Davidson: *The Perfect Nazi – Uncovering my Grandfather's Secret Past*. Londýn 2010, a Derek Niemann: *A Nazi in the Family – The Hidden Story of an SS Family in Wartime Germany*, Londýn 2015. O nezájmu historiků

- o jednotlivé členy SS viz Herbert F. Ziegler: *Nazi Germany's New Aristocracy – The SS Leadership, 1925–1939*. Princeton 1989, s. 10–11. Dosud nejdůkladnější vědeckou studií je Mary Fulbrook: *A Small Town Near Auschwitz – Ordinary Nazis and the Holocaust*. Oxford 2012. Fulbrooková ve své přelomové práci sleduje kariéru muže jménem Udo Klaus, manžela své kmotry, jenž nebyl členem SS. Za války však působil jako *Landrat* (úřední správce) okresu Bědzin, a to v době, kdy odtamtud bylo na smrt deportováno 15 tisíc židů. Fulbrooková staví své vyprávění především prizmatem Bědzinu.
- 169 Dillon: *Dachau and the SS*, s. 26.
- 170 Frederic C. Tubach: *German Voices – Memories of Life during Hitler's Third Reich*. Berkeley a Los Angeles, 2011, s. 107–108.
- 171 Viz *Das Schwarze Korps* (dále DSK), 5. prosince 1935, s. 3.
- 172 Himmlerův výrok z června 1931, cit. in: Longerich: *Heinrich Himmler*, s. 122.
- 173 Robert Lewis Koehl: *The Black Corps – The Structure and Power Struggles of the Nazi SS*. Madison 1983, s. 30.
- 174 O *Allgemeine SS* existuje jen několik historických prací. Nejlepším příkladem je Bastian Hein: *Elite für Volk und Führer – Die Allgemeine SS und ihre Mitglieder, 1925–1945*. Mnichov 2012.
- 175 Koehl: *The Black Corps*, s. 53–55, 79, 311, pozn. 19.
- 176 Ziegler: *Nazi Germany's New Aristocracy*, s. 125–126.
- 177 Tamtéž, s. 128, pozn. 8.
- 178 StAL, PL 506 Bü 128, SS-Oberabschnitt Südwest. Například Fridolin Schwab byl vyloučen po vynechání výcviku, další člen za to, že už neměl na placení příspěvků.
- 179 V roce 1983 se městečko přejmenovalo na Bad Urach.
- 180 Za tuto informaci děkuji místní historičce Stefanii Leisentrittové.
- 181 William Teeling: *Crisis for Christianity*. Londýn 1939, s. 151.
- 182 BAB, R 1501, č. 206781. Griesingerův životopis, březen 1937. Události toho dne viz *Herr Hitler at Munich*, *The Times*, 10. listopadu 1933, s. 13.
- 183 BAB, R 1501, č. 206781. Griesingerův životopis, březen 1937.
- 184 Tamtéž. Stadtarchiv Tettngang UA218, 1890–1938, Griesingerova vizitka.
- 185 BAB, R 1501, č. 206781. Hodnocení Griesingerových pokroků v Urachu, 3. ledna 1934.
- 186 Viz deníkový zápis ze 7. února 1934 in: Victor Klemperer: *I Shall Bear Witness – The Diaries of Victor Klemperer, 1933–41*. Londýn 1998, s. 51.
- 187 Viz informace v seznamu obyvatel z roku 1933 na <https://treemagic.org/rademacher/www.verwaltungsgeschichte.de/friedrichshafen.html>.
- 188 Viz Koehl: *The Black Corps*, s. 100–101.
- 189 BAB, R 1501, č. 206781. Griesingerův životopis, březen 1937. O nových uniformách viz Chris McNab (ed.): *Hitler's Elite – The SS, 1939–1945*. Oxford 2013, s. 90–91.
- 190 Amy Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*. Toronto 2018, s. 42.
- 191 StAL, PL 506 Bü 18, SS-Oberabschnitt Südwest, soubor oběžníků, Prützmannův dopis, 10. července 1934.
- 192 Tamtéž, SS-Oberabschnitt Südwest, výcvikové plány SS.
- 193 Viz DSK, 12. prosince 1935, s. 3.
- 194 Hein: *Elite für Volk und Führer*, s. 183.
- 195 BAB, R 1501, č. 206781. Griesingerův životopis, březen 1937.
- 196 Frank-Rutger Hausmann: *English and Romance Studies in Germany's Third Reich*. In: Wolfgang Bialas – Anson Rabinbach (eds.): *Nazi Germany and the Humanities*. Oxford 2007, s. 341, 345.

- 197 BAB, R 1501, č. 206781. Viz vyplněný Griesingerův dotazník ze 4. května 1937 a jeho životopis z prosince 1941.
- 198 StASt, Fond 358, archiv Zeppelinova gymnázia, seznamy studentů, 1924 – 1925.
- 199 Anon: *The Brown Network – The Activities of the Nazis in Foreign Countries*. New York 1936, s. 106.
- 200 Barbara Lambauer: *Otto Abetz et les Français ou l'envers de la Collaboration*. Paříž 2001, s. 78. Viz t. Hans Manfred Bock: *Topographie deutscher Kulturvertretung im Paris des 20. Jahrhunderts*. Tübingen 2010, s. 34–35.
- 201 Stejně jako ve Francii se ani v Anglii nedochovaly o Griesingerovi žádné úřední záznamy. Například archiv ministerstva vnitra ukládá pouze záznamy žádostí o víza ciziců, kteří později požádali o naturalizaci. Griesinger o britské občanství nežádal. Nemusel se ani registrovat na německém velvyslanectví. Moje pátrání po Griesingerovi v archivech jazykových škol v Brightonu a Eastborne nepřineslo žádné výsledky.
- 202 *How German boys live in London*. *European Herald*, 23. února 1934, s. 8.
- 203 Více o Němcích v Británii v této době viz James J. Barnes – Patience P. Barnes: *Nazis in Pre-War London, 1930–1939 – The Fate and Role of German Party Members and British Sympathizers*. Brighton 2005.
- 204 Paul B. Jaskot: *Das Schwarze Korps*, in: Levy (ed.): *Antisemitism*, s. 645.
- 205 Podrobnosti o táboře Oberer Kuhberg Silvester Lechner: *Ulm-Oberer Kuhberg*. In: Geoffrey P. Megargee (ed.): *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, sv. I, část A. Bloomington 2009, s. 168–170.
- 206 Žádné informace neposkytly ani ulmské místní noviny *Ulmer Tagblatt* či *Ulmer Sturm*. Za tuto informaci děkuji ulmskému archiváři a místnímu historikovi Josefu Našlovi.
- 207 George C. Browder: *Foundations of the Nazi Police State – The Formation of Sipo and SD*. Lexington 1990, s. 108.
- 208 Gellately: *The Gestapo and German Society*, s. 50–57.
- 209 Wildt: *An Uncompromising Generation*, s. 11, 40–41.
- 210 Nottebohmovi byli součástí velké německé populace, která se na konci devatenáctého století usadila ve Střední Americe. Guatemalská vláda imigraci z Německa aktivně podporovala jako nástroj ke zlepšení infrastruktury země. Začátkem 30. let 20. století řídili Němci čtyři ze šesti největších producentů kávy v Guatemale; Nottebohm Hermanos byli v této době druží. Měli jedenáct *fincas* (farem) a čtyři miliony stromů. Viz Regina Wagner: *The History of Coffee in Guatemala*. Bogota 2001. David McCreery: *Rural Guatemala, 1760–1940*. Stanford 1994, s. 234.
- 211 BAB, MLA, R 9361 III/58950, podepsaná zpráva Gisely Grosserové z 26. ledna 1936 o okolnostech jejího rozvodu. Z rozhovoru s Barbarou Schlegelovou jsem se dozvěděl, že Giselinu manželství s Otto Grosserem bylo domluvené.
- 212 Hermann a Harriet Nottebohmová se z Hamburku do Vaduzu přestěhovali v roce 1931.
- 213 Za tyto podrobnosti děkuji Juttě Mangoldové a Irmele Griesingerové.
- 214 Ve skutečnosti se příslušníci SS ženili průměrně ve dvaačticeti letech. Viz Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*, s. 41, 72.
- 215 Viz Michelle Mouton: *From Nurturing the Nation to Purifying the Volk: Weimar and Nazi Family Policy, 1918–1945*. Cambridge 2007, s. 69–106.
- 216 BAB, MLA, R 9361 III/58950, BAB, MLA, R 9361 III/58950, podepsaná zpráva Gisely Grosserové z 26. ledna 1936 o okolnostech jejího rozvodu.
- 217 Sledovat tak obrovskou operaci bylo v praxi téměř nemožné. Viz Peter Longerich: *Heinrich Himmler*. Oxford 2012, s. 355.

- 218 BAB, MLA, R 9361 III/58950, Griesingerova žádost podaná velení v Berlíně o souhlas se zasnoubením, 18. října 1935.
- 219 Fulbrook, *Reckonings*, s. 36.
- 220 BAB, MLA, R 9361 III/58950, dopis vedoucího rodopisného úřadu Griesingerovi, 17. ledna 1936.
- 221 StAL, denacifikační záznamy, Egloffova složka, EL 902/20 Bů 80725.
- 222 BAB, MLA, R 9361 III/58950, celková zpráva Dr. Egloffa o zdravotní prohlídce Gisely Grosserové, 7. listopadu 1935. Egloff zaznamenal, že Gisely byla vysoká 164 cm a vážila 57 kg.
- 223 Tamtéž, Griesinger uvedl Stahleckera a Ströbela v dopisu do Berlína 25. listopadu 1935. Vyplněné dotazníky nesou data 16. a 18. prosince 1935.
- 224 Viz Heinz Höhne: *The Order of the Death's Head – The Story of the SS*. 2. vyd., Londýn 1980, s. 156. Koehl: *The Black Corps*, s. 82.
- 225 V srpnu 1935 si Goebbels poznamenal do deníku: „V zemi je špatná nálada. Musíme zesílit stisk.“ Cit. in: Ian Kershaw: *Social Unrest and the Response of the Nazi Regime, 1934–1936*, in: Francis R. Nicosia – Lawrence D. Stokes (eds.): *Germans Against Nazism – Nonconformity, Opposition and Resistance in the Third Reich, Essays in Honour of Peter Hoffmann*. New York 1990, s. 166. Tentop příspěvek obsahuje nejlepší popis zhoršování životních standardů v těchto letech.
- 226 Zpráva o rozhlasovém vysílání ze Stuttgartu, *The Times*, 17. října 1935, s. 13.
- 227 Kershaw: *Social Unrest and the Response of the Nazi Regime*, s. 161.
- 228 BAB, MLA, R 9361 III/58950, Griesingerův telegram do Berlína, 16. ledna 1936.
- 229 Tamtéž, telegram Hlavního rasového a osidlovacího úřadu Griesingerovi, 16. ledna 1936. Longerich: *Heinrich Himmler*, s. 354.
- 230 BAB, MLA, R 9361 III/58950, viz Griesingerovy telegramy a odpovědi RuSHA z 18., 21., 22. a 27. ledna 1936.
- 231 Longerich: *Heinrich Himmler*, s. 354.
- 232 Zdržení způsobila chyba v jednom z Giseliných dotazníků. V den, kdy vyplňovala dotazník o svém zdraví, měla jakousi ušní infekci a omylem vyplnila kolonku určenou pro němé nebo hluché. BAB, MLA, R 9361 III/58950, viz Griesingerovy telegramy a odpovědi RuSHA z 18., 21., 22. a 27. ledna 1936. Viz t. BAB, R 1501, no. 206781. Dopis württemberské politické policie ministerstva vnitra se žádostí o jmenování Griesingera stálým státním zaměstnancem z 28. prosince 1935. Později připsaný text uvádí, že žádost byla 17. ledna 1936 schválena.
- 233 *Familienstammbuch* (svatební kniha) manželů je v majetku jejich mladší dcery Barbary Schlegelové.
- 234 Hilary Earl: *The Nuremberg SS-Einsatzgruppen Trial, 1945–1958 – Atrocity, Law and History*. Cambridge 2009, s. 115.
- 235 David Cesarani: *Eichmann – His Life and Crimes*. Londýn 2004, s. 44.
- 236 Svatba se neobjevila ani v rubrice oznámení pro jihozápad. Z Griesingerových společníků v SS, SD a později v Hohenheimu lze najít oznámení o narozeních a sňatcích associates Erharda Junga, Martina Sandbergera a Wilhelma Ströbela. Viz DSK, 26. září 1935, 4. března a 1. července 1937.
- 237 Viz např. případ in: William Combs: *The Voice of the SS – A History of the SS Journal „Das Schwarze Korps“*. New York 1986, s. 30.
- 238 Viz Ian Kershaw: *Popular Opinion and Political Dissent in the Third Reich, Bavaria, 1933–1945*. Nové vyd., Oxford 2002, s. 239. Ian Kershaw: *Hitler, 1889–1936 – Hubris*. Londýn 1998, s. 573.

- 239 Viz *Snow Comes to Garmisch. The Daily Telegraph*, 6. února 1936, s. 16.
- 240 Viz *Anti-Jew Campaign in Bavaria – Truce for Olympic Games. The Times*, 29. ledna 1936, s. 9. David Clay Large: *Nazi Games and the Olympics of 1936*. New York 2007, s. 114, 120.
- 241 William Shirer: *Berlin Diary*. New York 1941, s. 46–47.
- 242 Cílem čtyřletého plánu zahájeného v roce 1936 byla revitalizace německé ekonomiky, její změna na soběstačnou a prosperující.
- 243 Cornell University Law Library, Donovan Nuremberg Trials Collection, APO 403, US Army Interrogation Division, výslech Rudolfa Bilfingerera s. W. Brookhartem, 27. října 1945. 18. dubna 1946 vystoupil Bilfinger jako před Norimberským tribunálem svědek v procesu s Hansem Frankem. O Brookhartovi viz Robert Conot: *Justice at Nuremberg*. New York 1983, s. 233.
- 244 George C. Browder: *Hitler's Enforcers – The Gestapo and the SS Security Service in the Nazi Revolution*. Oxford 1996, s. 19. Přestože záznamy stuttgartského gestapa byly zničeny, lze najít fragmenty korespondence, kterou posílalo jiným ministerstvům a organizacím.
- 245 Gellately: *The Gestapo and German Society*, s. 14, 130
- 246 Edward Timms: *Anna Haag and her Secret Diary of the Second World War – A Democratic German Feminist's Response to the Catastrophe of National Socialism*. Bern 2016, s. 74–75.
- 247 Několik týdnů před jejich zatčením poslal Griesinger zprávu s požadavkem na sledování propuštěných vězňů. Klíčovou posatavou akce, určené k ukradení vyzbrojovacích plánů, byl Josef Steidle, jeden z předáků komunistické strany ve Württembersku, dříve zatčený a pak propuštěný. StAL, F 202 II Bü 773, oběžník napsaný Griesingerem 19. listopadu 1935.
- 248 Stephenson, *Hitler's Home Front*, s. 42.
- 249 Gellately, *Backing Hitler*, s. 58.
- 250 Za informaci o udávání děkuji Sigrid Brüggemannové a Rolandu Maierovi. Mnohé obsahuje jejich publikace Braun – Brüggemann – Maier (eds.): *Die Geheime Staatspolizei in Württemberg und Hohenzollern*.
- 251 Browder: *Hitler's Enforcers*, s. 50.
- 252 Junginger: *The Scientification of the „Jewish Question“ in Nazi Germany*, s. 318.
- 253 Stahlecker a Harster byli členy pravicových nacionalistických a antisemitských hnutí. O příslušnících SD ve Stuttgartu, kteří studovali v Tübingenu, včetně Gustava Adolfa Scheela, Eugena Steimleho a Martina Sandbergera, viz Wildt: *An Uncompromising Generation*, s. 47–55, 97–100, a Junginger: *The Scientification of the „Jewish Question“*, s. 283–358.
- 254 Viz StAL, F 199 II Bü 548, oběžník napsaný Griesingerem 21. listopadu 1935, a F 209 II Bü 478, oběžník napsaný Griesingerem 19. listopadu 1935. Za pomoc s dešifrováním hlášení „č. 5“ děkuji Sigrid Brüggemannové a Rolandu Maierovi.
- 255 StAL, F 209 II Bü 478, oběžníky napsané Griesingerem 8. května 1937 a 4. října 1937.
- 256 Viz Paul Sauer: *Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger in Baden-Württemberg durch das nationalsozialistische Regime 1933–1945*. Sv. 1. Stuttgart 1966, s. 42.
- 257 Thomas H. Etzold: *An American Jew in Germany – The Death of Helmut Hirsch. Jewish Social Studies*, roč. 35. č. 2, 1973, s. 125. Viz t. <http://virtuell.geschichtsort-hotel-silber.de/fragen-sie-die-historiker/antwort/thema/haben-sie-informationen-ueber-helmut-hirsch-der-1936-in-stuttgart-verhaftet-und-1937-in-berlin-hing/1/>.
- 258 BAB, R 1501, č. 206781, hlášení o Griesingerovi zasláné ministerstvu vnitra 28. prosince 1935. Griesingerovo hodnocení a jmenování vládním radou, 29. května 1936.
- 259 Longerich: *Heinrich Himmler*, s. 198. Robin Lumsden: *Himmler's SS – Loyal to the Death's Head*. Stroud 2009, s. 48.
- 260 BAB, MLA, R 9361 III/58950, Griesingerův telegram RuSHA, 25. listopadu 1935. StAL, PL 506 Bü 17, SS-Oberabschnitt Südwest, časové plány a podklady pro plánování.

- Ve Wörthstrasse (dnes Rieckgasse) bydlel Dr. Wilhelm Egloff, lékař SS pověřený péčí o členy Griesingerova *Sturmu*, jenž vyšetřil Giselu. O čokoládovně Julia L. Wernicka – A. G. Kakao- und Schokoladenfabrik – viz <http://www.wirtemberg.de/schokolade6.htm>.
- 261 StAL, PL 506 Bü 6, SS-Oberabschnitt Südwest, hlášení o „večerních událostech a nedělních oslavách, 1936–1939“, Karlsruhe, 20. října 1936.
- 262 Viz DSK, 4. června 1936, s. 4.
- 263 Viz DSK, 22. května 1935, s. 4.
- 264 StAL, PL 506 Bü 95, SS-Oberabschnitt Südwest, záležitosti SS, 1935–44, hlášení o Frickové a Hessově návštěvě Stuttgartu, 24. srpna 1938. O Alvenslebenovi viz Mark C. Yerger: *Allgemeine-SS – The Commands, Units and Leaders of the General SS*. Atglen 1997, s. 45, pozn. 54.
- 265 Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*, s. 143, 146.
- 266 BAB, MLA, R 9361 III/58950, podepsaná zpráva Gisely Grosserové z 26. ledna 1936 o okolnostech jejího rozvodu. O recitálu viz DSK, 13. února 1936, s. 3.
- 267 Viz Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*, s. 45–57, 147.
- 268 Viz DSK, 19. prosince 1935, s. 3.
- 269 Viz tamtéž, 6. března 1935, s. 3, a 27. března 1935, s. 4.
- 270 Kay: *The Making of an SS Killer*, s. 37.
- 271 V roce 1935, kdy začal Griesinger pracovat na gestapu, se dal také k SD. Absolventy Tübingenu k práci na plný úvazek v SD verboval Gustav Adolf Scheel. Viz Junginger: *The Scientification of the „Jewish Question“*, s. 283–289.
- 272 Stahlecker se v květnu přesunul do Breslau (Wrocław) a ve funkci šéfa politické policie ho nahradil Joachim Boës, jenž do Stuttgartu přišel ze severu Německa. Přibližně ve stejné době odešli Stahleckerův zástupce Wilhelm Harster a Rudolf Bilfinger do Berlína na politickou policii v Berlíně a Bilfinger na Hlavní říšský bezpečnostní úřad (RSHA). Harstera nahradil Heinrich Fehlis, jenž přišel z berlínského gestapa.
- 273 HStAS, E151 / 21 / 292, osobní spisy ministerstva vnitra. 18. července 1938 vypsál Griesinger vlastní rukou všechny adresy, na kterých bydlel od července 1933, včetně dat, kdy se nastěhoval a odstěhoval.
- 274 NAP, ÚŘP, kart. 92, sign. Z Pers. I, složka s náklady za Griesingerovo stěhování z Hohenheimu do Prahy v březnu 1943. Obsahuje i podrobnosti o stěhování ze Stuttgartu do Hohenheimu 30. září 1938.
- 275 Viz Jane Caplan: *Government Without Administration – State and Civil Service in Weimar and Nazi Germany*. Oxford 1988, s. 230–239. Přestože se ekonomika dokázala do roku 1936 vzpamatovat a platy v některých sektorech se zvýšily, státním zaměstnancům to nepomohlo. Naopak, zvýšení životních nákladů významně snížilo skutečnou hodnotu příjmů. Ženatý *Regierungsrat* se dvěma dětmi trpěl měsíčním deficitem 44,43 RM.
- 276 Tim Mason: *Nazism, Fascism and the Working Class*. Ed. Jane Caplan. Cambridge 1995, s. 162–163.
- 277 Viz reklamy v *Berliner Illustrierte Zeitung*, č. 6, 6. února 1936, s. 189, č. 7, 13. února 1936, s. 227, č. 14, 1. dubna 1936. 100 RM v roce 1936 bylo v roce 2016 ekvivalentem 1760 liber (2345 dolarů). Viz Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*, s. 60. O platu *Regierungsrata* viz David Schoenbaum: *Hitler's Social Revolution – Class and Status in Nazi Germany, 1933–1939*. Londýn 1967, s. 231. Inzeráty na Griesingerovo místo nabýzely v květnu 1936 nástupní roční plat 4800 RM. V dubnu 1940 vydělal 5200 RM. V roce 1938 dostával něco mezi těmito dvěma sumami. Viz BAB, R 1501, č. 206781, kopie Griesingerova osobního spisu, 29. května 1936. HStAS, E151 21 292, podrobnosti o Griesingerově platu, 22. dubna 1940.

- 278 Marion A. Kaplan: *Between Dignity and Despair – Jewish Life in Nazi Germany*. Oxford 1998, s. 71–72. Griesinger lépe než kdo jiný znal rozsah židovské emigrace a její finanční důsledky. V listopadu 1935 sepsal zprávu s podrobným popisem nástrojů k zabránění ilegálního převodu majetku do zahraničí a rozeslal ji všem složkám policie ve Württembersku. Viz StAL, F 199 II Bü 548, oběžník napsaný Griesingerem 21. listopadu 1935.
- 279 Viz Roland Müller: *Stuttgart zur Zeit des Nationalsozialismus*. Stuttgart 1988, s. 291–296.
- 280 Viz údaje o domě Griesingerových v Schottstrasse in: StASt, *Amtliches Stuttgarter Adreßbuch*, 1936 a 1937.
- 281 Mapa *Stolpersteinů* je jen jednou z možností jak zjistit, kde ve Stuttgartu žili židé: <https://www.stolpersteine-stuttgart.de/index.php?docid=965&mid=76>.
- 282 O domech pro více rodin v této době viz Michael Harloe: *The People's Home? Social Rented Housing in Europe & America*. Oxford 1995, s. 174.
- 283 Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*, s. 146.
- 284 BAB, R 1501, č. 206781, Griesingerův životopis, březen 1937.
- 285 Viz Robert M. Kennedy: *The German Campaign in Poland* (1939). 2. vyd., Bennington 2015, s. 19. Albert Seaton: *The German Army, 1933–45*. Londýn 1983, s. 70.
- 286 BAB, R 1501, č. 206781, Griesingerův životopis, březen 1937.
- 287 Richard J. Evans: *The Third Reich in Power, 1933–1939*. Londýn 2005, s. 108.
- 288 Carney: *Marriage and Fatherhood in the Nazi SS*, s. 51.
- 289 Podle plánů v majetku Herr Schulze a městského adresáře Stuttgartu z let 1935 a 1936 žily do dvaceti metrů od Griesingerových další dvě židovské rodiny – Weilovi a Flegenheimerovi. O několik domů dál v Schottstrasse bydlel Josef Flegenheimer s manželkou Irmou. Tak jako Griesinger i výrobce cukru Flegenheimer měl otce, jenž se po Občanské válce přestěhoval z USA do Německa. V roce 1937 Flegenheimerovi odešli z Německa nakonec se usadili ve Spojených státech. Další informace o rodině Flegenheimerových viz *The Des Moines Register*, 12. září 1943, s. 1. Dr. Hermann Weil, právník a ředitel obuvnické firmy Salamander, vlastnil dům v Robert Bosch Strasse nad zahradou Griesingerových. Viz <http://www.alemannia-judaica.de/images/Images%20159/WEIL-1-AUF.pdf>.
- 290 V polovině devatenáctého století přestěhoval dědeček Fritze Rothschilda rodinu z Rustu v Bádensku do Stuttgartu. Genealogické informace na <https://www.geni.com/people/Fritz-Rothschild/6000000020291662049>. Podle Helgy Rothschildové, vnučky Rothschildových, byl Fritz v rodině a mezi přáteli znám pod svým druhým jménem Jakob.
- 291 StASt, 177/1 Standesamt, Familien-Register Band 57, s. 977.
- 292 Rozhovor s Helgou Rothschildovou.
- 293 O počtech emigrantů a „různorodých sděleních“ viz Kaplan: *Between Dignity and Despair*, s. 67, 72–73. Rozhovor s Helgou Rothschildovou.
- 294 A anitsemitských zákonech ve Stuttgartu, viz Müller: *Stuttgart*, s. 282–309.
- 295 StAL, EL 350I, Bü 21904, žádost Helen Rothschildové o odškodnění.
- 296 Tamtéž.
- 297 Jacques Delarue: *Trafics et Crimes sous l'Occupation*. Paříž 1968, s. 56.
- 298 Ben Wubs: *International Business and National War Interests – Unilever between Reich and Empire, 1939–45*. Londýn 2008, s. 124.
- 299 Nicholas Stargardt: *The German War – A Nation Under Arms, 1939–1945*. Londýn 2015, s. 193.
- 300 Mémorial de la Shoah, CDJC, Paris, XXVa-164. Röthkeho hlášení o výjimkách z nařízení o žluté hvězdě, 25. srpna 1942.

- 301 Tamtéž, XXVa–200, potvrzení o výjimce z nošení žluté hvězdy pro Fritze a Helen Roth-schildovy, 9. a 23. září 1942. Viz t. Renée Poznanski: *Jews in France during World War II*. Hannover 2001, s. 440–446.
- 302 Formuláře vyplněné Helene Rothschildovou po jejím návratu do Paříže jsou k dispozici v Mémorial de la Shoah/Archives Nationales de France, F9 5725, Fichier adultes du Camp de Drancy. O počtech přeživších viz Alexandre Doulut – Serge Klarsfeld – Sandrine Labeau (eds.): *1945 – Les rescapés juifs d'Auschwitz témoignent*. Paříž 2015, s. 305.
- 303 Některé ženy deportované vlakem č. 74 napsaly po válce vzpomínky nebo vypovídaly o svém věznění v Osvětimi. Viz Denise Toros-Marter: *J'avais Seize ans à Pitchipoi*. Paříž 2008. Nadaci USC Shoah pro orální historii poskytl rozhovor Esther Alicigüzelová, Dora Azizaová, Fanny Bialková, Maud Blochová a Simone Polaková. Svědectví Odette Abadi/Rosenstockové obsahuje Fred Coleman: *The Marcel Network – How One French Couple Saved 527 Children from the Holocaust*. Washington 2013, s. 123–32.
- 304 StAL, EL 350I, Bü 21904, žádost Helen Rothschildové o odškodnění.
- 305 Rozhovor s Helgou Rothschildovou.
- 306 Viz případ Alfreda Filberta, Kay: *The Making of an SS Killer*, s. 24–26.
- 307 Školu založil král Vilém I. Württemberský roku 1818 v reakci na hladomor v roce 1816, kdy nebylo žádné léto. Král tím chtěl povzbudit vznik nového systému zemědělského vzdělávání. Vyšší zemědělské školy byly tradičně zaměřeny praktičtěji než univerzity. Hohenheimská škola začala udělovat doktoráty v roce 1918 a v roce 1922 získala rektorský statut. Rozdíl ve statutu zemědělských vyšších škol a zemědělských univerzit však zůstal velký a dobře to vysvětlují knihy Jonathan Harwood: *Technology's Dilemma – Agricultural Colleges between Science and Practice in Germany, 1860–1934*. Bern 2005, s. 92–100, a Peter M. Jones: *Agricultural Enlightenment – Knowledge, Technology and Nature, 1750–1840*. Oxford 2016, s. 179. O roce 1816 viz William K. Klingaman – Nicholas P. Klingaman: *The Year Without Summer – 1816 and the Volcano that Darkened the World and Changed History*. New York 2016.
- 308 NAP, ÚRP, kart. 92, sign. Z Pers. I, složka s náklady za Griesingerovo stěhování z Hohenheimu do Prahy v březnu 1943. Obsahuje i podrobnosti o stěhování ze Stuttgartu do Hohenheimu 30. září 1938.
- 309 Viz rozhovor s Dra Anjou Wallerovou na: https://www.uni-hohenheim.de/117993?&L=0&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31101&cHash=b75b960ecc9ae27e1c30d-9d7141ed944.
- 310 AUoH, Griesingerova osobní složka.
- 311 Tamtéž., Landwirtschaftliche Hochschule Hohenheim, seznam přednášek v zimním semestru 1943/44, s. 11.
- 312 Za tuto informaci děkuji Dr. Ulrichu Fellmethovi.
- 313 AUoH, Landwirtschaftliche Hochschule Hohenheim, seznam přednášek letních a zimních semestrů 1938 – 1945.
- 314 HStAS, E151 / 21 / 292, osobní spisy ministerstva vnitra, Griesingerův dopis württemberskému ministeru vnitra (Dr. Schmid), 19. září 1938.
- 315 Harwood: *Technology's Dilemma*, s. 105–106.
- 316 Více o německých univerzitách v této době viz Steven P. Remy: *The Heidelberg Myth – The Nazification and Denazification of a German University*. Cambridge 2002.
- 317 Děkuji Dr. Anje Wallerové, že se se mnou podělila o svá zjištění.
- 318 StAL, EL 902/20 Bü 90414. Denacifikační záznamy, spis Erharda Junga. AUoH, Reden und Abhandlungen, investiturní řeč Dr. Erharda Junga, 26. dubna 1938.
- 319 Za tuto informaci děkuji Dr. Ulrichu Fellmethovi.

- 320 O Griesingerově povyšování v SS viz BAB, VBS 286 SS, služební záznamy členů (SSO/SS-Führerpersonalakten) 031A, spis Roberta Griesingera.
- 321 Celý text Honackerovy zprávy obsahuje Sauer: *Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger*, s. 33–37. Viz t. *Die Nacht als die Synagogen brannten. Texte und Materialien zum Novemberpogrom 1938*. Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg 1998, s. 4. Viz t. <https://www.lpb-bw.de/publikationen/pogrom/pogrom10.htm>.
- 322 Stephenson, *Hitler's Home Front*, 143. Longerich: *Heinrich Himmler*, s. 409.
- 323 Robert P. Ericksen: *Complicity in the Holocaust – Churches and Universities in Nazi Germany*. New York 2012, s. 169. Remy: *The Heidelberg Myth*, s. 177–217. Frank Stern: *The Whitewashing of the Yellow Badge – Antisemitism and Philosemitism in West Germany, 1945–1952*. Oxford 1992, s. 158–212.
- 324 StAL, EL 902/20 Bü 90414. Denacifikační záznamy, spis Erharda Junga. Viz především výpovědi Dr. R. Seemana, Otto Landera, Karla Beißwengera a Marie Kühnleové.
- 325 Němečtí historikové začali své předchůdce zkoumat až na konci devadesátých let. Pro mnohé bylo zkoumání činnosti jejich učitelů a kolegů až příliš osobní. Přehled změn v historiografii viz Remy: *The Heidelberg Myth*, s. 234–245. Viz t. Ericksen: *Complicity in the Holocaust*, s. 183–184.
- 326 Günther Franz: *Der deutsche Bauernkrieg*. Mnichov 1933, 12. vyd. Darmstadt 1984, a Günther Franz: *Der Dreißigjährige Krieg und das deutsche Volk*, 1. vyd., Jena 1940. O významu Franzovy práce viz John Theibault: *The Demography of the Thirty Years War Re-visited – Günther Franz and his Critics*. *German History*, roč. 15. č. 1, 1997, s. 5. Joachim Whaley: *Germany and the Holy Roman Empire*, sv. 1. – *Maximilian I to the Peace of Westphalia, 1493–1648*. Oxford 2012, s. 234. Thomas A. Brady Jr.: *1525 And All That – The German Peasants' War in Modern Memory*. In: Melissa Etzler – Priscilla Layne (eds.): *Rebellion and Revolution – Defiance in German Language, History and Art*. Newcastle 2010, s. 5–6. O věnování viz Peter Burke: *A Social History of Knowledge*, sv. 2.: *From the Encyclopedia to Wikipedia*. Cambridge 2012, s. 227.
- 327 AUoH, vzpomínky Eduarda Springera.
- 328 Karl Baedeker: *Southern Germany (Baden, Black Forest, Wurtemberg, and Bavaria)*, *Handbook for Travellers*. 13. vyd., Lipsko 1929, s. 181.
- 329 Viz *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 11. října 1938, s. 6. O biografu Palast-Lichtspiele viz Judith Breuer: *Der ehemalige Metropol-Palast in Stuttgart, eines der letzten deutschen Lichtspieltheater von großstädtischem format. Denkmalpflege in Baden-Württemberg*, roč. 19, č. 3, 1990, s. 97–107.
- 330 Jako přestárlý rezervista SS ročníků 1896–1909 byl Griesinger po pádu Francie určen k demobilizaci. V té době byl se nábor do *Waffen-SS* zaměřoval na ročníky 1910–1918. Viz George H. Stein: *The Waffen SS – Hitler's Elite Guard at War, 1939–1945*. New York 1966, s. 46, pozn. 51, 96.
- 331 Erwin Boehm: *Geschichte der 25. Division*. Stuttgart 1983, s. 24. HStAS, E151 / 21 / 292, osobní spisy ministerstva vnitra, Griesingerův dopis Wildererovi, 15. března 1940.
- 332 Boehm, *Geschichte der 25. Division*, s. 28–29.
- 333 Bibliothek für Zeitgeschichte (dále BfZ), Sammlung Sterz (dále SSt), dopis Ericha N., 25. pěší div., 27. června 1940. Do konce tažení ztratila 25. pěší divize 676 mužů, další stovky raněných. Viz Boehm: *Geschichte der 25. Division*, s. 74. O rabování na frontě viz Julia s. Torrie: *German Soldiers and the Occupation of France, 1940–194*. Cambridge 2018, s. 27–30.
- 334 BfZ, SSt, dopis Ericha N., 25. pěší div., 27. června 1940.
- 335 Boehm: *Geschichte der 25. Division*, s. 75.

- 336 Torrie: *German Soldiers*, s. 67–69. O možném hladomoru viz Daniel Lee: *Pétain's Jewish Children – French Jewish Youth and the Vichy Regime, 1940–1942*. Oxford 2014, s. 46–47.
- 337 Popis léta 1940 v Bourges jsem vzal z BfZ, SSt, dopisy Ericha N., 25. pěší div., 27. června a 21. července, Hanse S., 25. pěší div., 27. července a 12. srpna, ze Sammlung Knoch (dále SK), dopisy Willyho F., 25. pěší div., 6., 10., 17., 19. a 27. července, 3. a 8. srpna. O nakupování jako „ženské“ činnosti viz Torrie: *German Soldiers*, s. 70.
- 338 Alain Rafesthain: *Le Cher sous Vichy, La Vie Quotidienne, 1940–1944*. 2006, s. 24–25.
- 339 Stargardt, *The German War*, s. 53–9. Židé směli nakupovat jen v určených hodinách, měli jiné přidělové listky než „Árijci“ a dostávali mnohem menší přiděly. Viz Kaplan: *Between Dignity and Despair*, s. 151.
- 340 BfZ, SSt, dopis Ericha N., 25. pěší div., 24. října 1940.
- 341 V letech 1939 až 1940 přednášel místo Griesingera Dr. Otterbach. V letech 1941 až 1944 se toho ujal Oberregierungsrat Dallinger. Viz AUoH, Landwirtschaftliche Hochschule Hohenheim, seznam přednášek letních a zimních semestrů 1938 – 1945.
- 342 Tubach: *German Voices*, s. 175. Za kontakt s Bertschovými potomky děkuji Fritzovi Tubachovi. Obzvlášť děkuji Bertschovu vnukovi Matthiasi Bertschovi za odpovědi na mé otázky týkající se jeho rodiny.
- 343 HStAS, E151 / 21 / 292, osobní spisy ministerstva vnitra, poznámka na Griesingerově žádosti o přeložení do Prahy, 18. října 1940.
- 344 Barbora Štolleová: *Between Autonomy and the Reich Administration Economic Department of the Reich Protector's Office (1939–1942)*. *Prague Economic and Social History Papers*, roč. 24, č. 2, 2016, s. 55–56. Drahomír Jančík: *Les "Activités d'Aryanisation" de la Böhmische Escompte-Bank dans le Protectorat de Bohême et de Moravie entre 1939 et 1945*. *Revue d'Histoire de la Shoah*, 2007/1, č. 186, s. 166. Další o Bertschovi a podílu jeho organizace na holocaustu viz Wolf Gruner: *The Holocaust in Bohemia and Moravia – Czech Initiatives, German Policies, Jewish Response*. Oxford a New York 2019, s. 304, 323–324, 338. Wolfu Grunerovi děkuji za výstik této knihy před jejím oficiálním vydáním.
- 345 HStAS, E151 / 21 / 292, osobní spisy ministerstva vnitra, poznámka na Griesingerově žádosti o přeložení do Prahy, 18. října 1940.
- 346 Tamtéž, 26. listopadu 1940.
- 347 AUoH, Landwirtschaftliche Hochschule Hohenheim, seznam přednášek letních a zimních semestrů 1938 – 1945.
- 348 Tamtéž. BAB, VBS 286, služební záznamy příslušníků SS (SSO/SS-Führerpersonalakten) 031A, spis Roberta Griesingera.
- 349 Boehm: *Geschichte der 25. Division*, s. 76–77.
- 350 Tamtéž, s. 77.
- 351 BfZ, SSt, dopisy Hanse S., 25. pěší div., 14. a 22. června 1941, Gerda R., 25. pěší div., 22. června 1941, Waltera K., 25. pěší div., 24. června 1941. SK, dopis Willyho F., 25. pěší div., 26. června 1941.
- 352 V červnu 1941 nebylo ještě ghetto obeháno plotem a stráž u bran nekontrolovaly příchod a odchod. Bylo to spíše otevřené ghetto a židé měli stále možnost před nočním zákazem vycházení navštěvovat jiné části města. Martin Dean: *Lublin*, in: Geoffrey P. Megargee (ed.): *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, sv. II: *Ghettos in German Occupied Eastern Europe*, část A. Bloomington 2012, s. 675–676.
- 353 O německém tisku viz David Bankier: *Signaling the Final Solution to the German People*, in: David Bankier – Israel Gutman (eds.): *Nazi Europe and the Final Solution*. Jerusalem 2009, s. 24–25.

- 354 BfZ, SSt, dopisy Waltera K., 25. pěší div., 24. června 1941, a Hanse S., 25. pěší div., 14. a 22. června 1941. O dopisech německých vojáků zmiňujících se o židech viz Walter Manoschek (ed.): *Es gibt nur eines für das Judentum: Vernichtung – Das Judenbild in deutschen Soldatenbriefen 1939–1944*. Hamburk 1995.
- 355 Omer Bartov: *Hitler's Army – Soldiers, Nazis, and the War in the Third Reich*. Oxford 1991, s. 83, 89–93.
- 356 Tamtéž, s. 65.
- 357 Stargardt: *The German War*, s. 161.
- 358 Rolf-Dieter Miller: *Enemy in the East – Hitler's Secret Plans to Invade the Soviet Union*. Londýn 2015, s. 248.
- 359 Nigel Askety: *Operation Barbarossa – The Complete Organisational and Statistical Analysis, and Military Simulation*, sv. IIa, 2013, s. 461.
- 360 Timothy Snyder: *Bloodlands – Europe Between Hitler and Stalin*. Londýn 2010, s. 166. Bartov: *Hitler's Army*, s. 83.
- 361 Bundesarchiv-Militärarchiv (Vojenský archiv Freiburg) RH 26–25 / 68, s. 6. Válečný deník a bojové hlášení (*Kriegstagebuch*, dále KTB) 25. divize motorizované pěchoty, 25. května – 22. prosince 1941. Podrobnosti o násilí pocházejí ze zápisu z konce června 1941. Za možnost získat tento zdroj děkuji Felixi Römerovi.
- 362 Jeffrey Burds: *Holocaust in Rovno – The Massacre at Sosenki Forest, November 1941*. New York 2013, s. 36.
- 363 Tamtéž. Podrobnosti o vraždě 150 Židů se objevují v TB IC, Battle of Rivne, s. 6. Alexandru Kruglovovi děkuji za informace o vraždách spáchaných 25. divizí motorizované pěchoty v Lucku při cestě do Rovna. Viz t. Ben H. Shepherd: *Hitler's Soldiers – The German Army in the Third Reich*. New Haven, CT 2016, s. 173.
- 364 Christopher R. Browning: *The Origins of the Final Solution – The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939–March 1942*. Lincoln 2004, s. 222–223.
- 365 BfZ, SSt, Dopisy Helmuta D., 25. pěší div., 1. července 1941, a Hanse S., 25. pěší div., 12. srpna 1941.
- 366 David Stahel: *Kiev 1941 – Hitler's Battle for Supremacy in the East*. Cambridge 2013, s. 6–7. Informace o masovém vraždění vykonaném německými ozbrojenými silami se ve válčných denících Wehrmachtu objevují velmi zřídka. Ve východním i západním Německu panovalo přesvědčení, že není v ničem zájmu přitahovat pozornost ke zločinům mladých vojáků, kteří se deset let poté snažili vytvořit novou společnost. Viz Omer Bartov: *The Eastern Front, 1941–45, German Troops and the Barbarisation of Warfare*. 2. vyd. Basingstoke 2001, s. xxi.
- 367 Mlčení o zvěrstvech páchaných Wehrmachtem prolomili až v devadesátých letech průkopníci historikové jako Omer Bartov a Walter Manoschek, spolu s odborníky z Ústavu pro sociální výzkum v Hamburku. Na jaře 1995 vyvolala velké kontroverze putovní výstava nazvaná „Vyhlašovací válka – Zločiny Wehrmachtu 1941 – 1944“, která se pokusila přitáhnout zájem veřejnosti o k úloze Hitlerovy armády v holocaustu.
- 368 Operační situační zpráva SSSR, č. 58, in: Yitzhak Arad – Shmuel Krakowski – Shmuel Spector (eds.): *The Einsatzgruppen Reports – Selections from the Dispatches of the Nazi Death Squads' Campaign against the Jews in Occupied Territories of the Soviet Union, July 1941–January 1943*. New York 1989, s. 94.
- 369 Hlášení Waltera Stahleckera „Zahájit pogrom bylo zpočátku obtížné“, in: Ernst Klee – Willi Dressen – Volker Riess (eds.): *„The Good Old Days“ – The Holocaust as Seen by Its Perpetrators and Bystanders*. New York 1991, s. 24.
- 370 Bartov: *The Eastern Front, 1941–45*, s. xxii.

- 371 Deržavnyj archiv Kyjivskoj oblasti (Státní archiv Kyjevské oblasti, dale SAKO), Fond 1 index 129, složka 705. Příjemci pomoci chudým ve Stavyšči v roce 1893.
- 372 Boehm: *Geschichte der 25. Division*, 102. BfZ, SK, dopis Willyho F., 25. pěší div., 19. července 1941.
- 373 Za tuto a další podrobnosti děkuji Marthě Weinman Learové. Mnohé z nich se objevily v jejím článku *The Roots People* v *The New York Times Magazine*, 31. července 1994, s. 32–33.
- 374 Boehm: *Geschichte der 25. Division*, s. 102. BfZ, SK, dopis Willyho F., 25. pěší div., 19. července 1941.
- 375 Viz Janina Struk: *Photographing the Holocaust – Interpretations of the Evidence*. Londýn 2004, s. 57–73. Wendy Lower: *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*. Chapel Hill, NC 2005, s. 79. Stargardt: *The German War*, s. 42.
- 376 Podrobnosti o tom, co následovalo v rajónu Tarašča, pocházejí od Alexandra Kruglova: *Tarašča*, in: Geoffrey P. Megargee (ed.): *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, sv. II, část B. Bloomington 2012, s. 1605–1606.
- 377 Výpovědi svědků a policejní hlášení o vraždění židů ve Stavyšči jsou k dispozici na webové stránce „Execution Sites of Jewish Victims“, kterou spravuje Yahad-in Unum: <http://yahad-map.org/#village/rozkishna-kyiv-ukraine.743>.
- 378 BfZ, SSt, dopis Helmuta D., 25. pěší div., 11. července 1941. Viz t. Lower: *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*, s. 37. Boehm: *Geschichte der 25. Division*, s. 108.
- 379 BfZ, SSt, dopis Hanse S., 25. pěší div., 17. července 1941. Statistika o počtu *Volksdeutsche* na Ukrajině pochází z Yitzhak Arad: *The Holocaust in the Soviet Union*. Lincoln 2009, s. 569, pozn. 98.
- 380 BfZ, SK, dopisy Willyho F., 25. div. mot. pěch., 5. a 22. července, a nedatované dopisy ze srpna 1941.
- 381 BfZ, SSt, dopisy Hanse S., 25. pěší div., 17. července a 12. srpna 1941.
- 382 Tamtéž., 12. August 1941. SK, dopis Willyho F., 25. pěší div., 22. července 1941. Boehm: *Geschichte der 25. Division*, s. 106–110. O sociální dynamice a kamarádství ve Wehrmachtu viz Thomas Kühne: *Hitler's Soldiers, Male Bonding and Mass Violence in the Twentieth Century*. Cambridge 2017.
- 383 Giselin řidičský průkaz platný od srpna 1941 do srpna 1946 je v majetku jejího syna Petera Jehliho.
- 384 Dokument známý jako Stahleckerovo memorandum se podařilo nalézt více než čtyřicet let po válce v litevském Státním historickém archivu a v té době jej historikové zabývající se počátky konečného řešení přivítali jako úžasný objev. Viz Christopher R. Browning: *The Path to Genocide – Essays on Launching the Final Solution*. Cambridge 1992, s. 109. Peter Longerich: *From Mass Murder to the „Final Solution“ – The Shooting of Jewish Civilians during the First Months of the Eastern Campaign within the Context of Nazi Jewish Genocide*, in: Bernd Wegner (ed.): *From Peace to War – Germany, Soviet Russia and the World, 1939–1941*. Providence 1997, s. 267.
- 385 Informace z Griesingerovy složky ve Wehrmachtu jsou dostupné v Deutsche Dienststelle (WASt), Berlín. Nekatalogizovaná složka. K německým ztrátám v Kyjevě viz Stahel: *Kiev 1941*, s. 310.
- 386 Hlášení *Einsatzgruppen* ze dne před Babim Jarem obsahuje podrobnosti o plánované dopravě, kterou německá armáda uvítala. Viz Arad: *The Holocaust in the Soviet Union*, s. 173–175. Karel C. Berkhoff: *Harvest of Despair – Life and Death in Ukraine under Nazi Rule*. Cambridge 2004, s. 65–69, 75–76. Operační situační úprava SSSR., in: Arad – Krakowski – Spector (eds): *The Einsatzgruppen Reports*, s. 164–165. O rychlém rozšíření zpráv o Babim Jaru viz deníkový zápis Viktora Klemperery z 19. dubna 1942, in: Victor Klemperer: *To The*

Bitter End – The Diaries of Victor Klemperer, 1942–1945. Londýn 1999, s. 39. Peter Fritzsche: *Life and Death in the Third Reich.* Londýn 2008, s. 152.

- 387 BAB, R 1501, č. 206781. Griesingerův životopis z prosince 1941.
- 388 Ministr Speidel, stálý zástupce Württemberska (*Vertretung*) v Berlíně se domníval, že Griesinger se svými zkušenostmi má dvě možnosti. Buď získat funkci okresního komisaře (*Gebietkommissar*), která s podobala funkci *Landrata* (šéfa okresní správy), kterou Griesinger už znal z předválečné doby. Do této funkce byly jmenovány stovky státních úředníků, pověřených dohledem nad správou v nově okupovaných městech nebo územích, která měla průměrně plochu 2300 čtverečních kilometrů a 108 000 obyvatel. Druhou možností, kde měl podle Speidela Griesinger větší naděje na povýšení, byl vedoucí oddělení v některé z obecných oblastí (*Generalbezirke*). Obecné oblasti byly podstatně větší než okresy. Například běloruský *Generalbezirk* měl rozlohu 225 000 čtverečních kilometrů a žilo tam asi 9 850 000 lidí. Do složky určené k odeslání Alfredu Rosenbergovi, říšskému ministrovi pro obsazená východní území, musel Griesinger vybrat jednu ze Speidelem nabízených možností. Vybral si tu druhou. BAB, R 1501, no. 206781, Report on RG from the Ministry of the Interior, Berlin, 9. prosince 1941. Zpráva ministerstva vnitra o Griesingerovi, Berlín 9. prosince 1941. Griesingerův dopis Speidelovi do Berlína, 21. prosince 1941. O jmenování *Gebietskommissara* na východě viz Lower: *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*, s. 101. O obecných oblastech viz Shalom Cholowski: *The Jews of Bielorrussia During World War II.* Amsterdam 1998, s. 47.
- 389 Stargardt: *The German War*, s. 272, 281–283.
- 390 ARG, DWG. Zápis z 18. ledna 1942 začínající “Na tuto knihu jsem narazila náhodou.” Na první pohled se zdá, že války učinila Wally pouze tento zápis. Objevil se na poslední stránce jejího deníku, další stránky už nenásledují. Při podrobnějším ohledání svazku se ukázaly stopy po trhání a zbytky papíru vyčnívající z vazby. Když jsem prozkoumal listy na začátku knihy, všiml jsem si, že prvních devět listů je uvolněných. Chybějí jejich opačné strany, kde by mělo být posledních devět listů. Byly pečlivě odstraněny pomocí nůžek nebo nože. Chybějící poslední stránky lze vysvětlit různě. Wally možná potřebovala nějaký papír a z knihy je vytrhla k jinému účelu. Její motivace k odstranění těchto stránek však také nemusela být nevinná. Možná litovala, že něco napsala, a rozhodla se zničit důkazy.
- 391 20. dubna 1942, o narozeninách Adolfa Hitlera, se hodně povyšovalo. AUoH, Landwirtschaftliche Hochschule Hohenheim, seznam přednášek letních a zimních semestrů 1938 – 1945. Erhard Jung a Gustav Rösch byli nejprominentnější členové SS v Hohenheimu, kteří se dobrovolně přihlásili na východní frontu. Röschův náhradník Richard Vogel nebyl členem strany ani SS. Za tyto informace děkuji Dr. Anje Wallerové a Dr. Ulrichu Fellmethovi.
- 392 NAP, Úřad říšského protektora (dále ÚŘP), kart. 92, sign. Z Pers. I, složka o nákladech za stěhování Griesingerových. Griesingerovy dopisy firmě Schenker a spol., 1. dubna a 9. července 1943. Diskuse o nákladech za Griesingerovo stěhování, 13. října 1943.
- 393 Před rokem 1939 se ulice jmenovala Kotkova, ale tak jako v případě mnohých dalších ulic v Praze změnilы úřady její název tak, aby zněl více německy.
- 394 Po válce se Schleyer stal jedním z nejvlivnějších německých průmyslníků. V září 1977 ho unesla levicová teroristická organizace Frakce Rudé armády a požadovala propuštění jedenácti svých členů z vězení. Když německá vláda požadavek odmítla, Frakce Schleyera zabila. Jeho tělo bylo po měsíci nalezeno ve Francii v kufru auta.
- 395 Stargardt: *The German War*, s. 347. Malte Klein: Die Nacht vor 70 Jahren bleibt in Erinnerung. *Stuttgarter Zeitung*, 12. března 2013.
- 396 Eagle Glassheim: *Cleansing the Czechoslovak Borderlands – Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland.* Pittsburgh 2016, s. 38.

- 397 Chad Bryant: *Prague in Black – Nazi Rule and Czech Nationalism*. Cambridge 2007, s. 88–89.
- 398 Robert Gerwarth: *Hitler's Hangman – The Life of Heydrich*. New Haven 2011, s. 221.
- 399 Tamtéž, s. 227.
- 400 News Flashes from Czechoslovakia under Nazi Domination, č. 114, Chicago, 5. ledna 1942.
- 401 Gerwarth: *Hitler's Hangman*, s. 227.
- 402 Charles R. Shrader: *Lidice Massacre*, in: Alexander Mikaberidze: *Atrocities, Massacres and War Crimes – An Encyclopedia*. Santa Barbara 2013, s. 413.
- 403 Jaroslav Švancara: *Z jeviště na popraviště – Příběh herečky Anny Čalounové-Letenské. Paměť a dějiny*, r. 3, č. 2, 2009, s. 101–115. Podobné svědectví o popravách viz Rothkirchen: *The Jews of Bohemia and Moravia*, s. 155.
- 404 Neil Short: *Kill Hitler – Operation Valkyrie 1944*. Oxford 2013, s. 50. V létě 1943 měly *Waffen-SS* v Protektorátu 19 389 mužů. Petr Kaňák – Jan Vajskebr: *Waffen-SS v Protektorátu Čechy a Morava. Historie a vojenství*, č. 3, 2005, s. 72–81.
- 405 Dr. Erwin Weinmann absolvoval studium medicíny v roce 1935. V roce 1936 odešel z univerzitní nemocnice v Tübingenu a stal se zaměstnancem SD ve Stuttgartu. V Praze zůstal až do května 1945, kdy zmizel. Západoněmecké úřady se v roce 1968 domnívaly, že působí jako poradce egyptské policie v Alexandrii. Viz Callum MacDonald – Jan Kaplan: *Prague – In the Shadow of the Swastika, A History of the German Occupation, 1939–1945*. Viedeň 2001, s. 88. Wildt: *An Uncompromising Generation*, s. 363.
- 406 ABS, 2M: 11034, dokumenty ministerstva vnitra, složka Dr. Anne-Marie Dietlové, srpen 1945.
- 407 NAP, archiv německého ministerstva vnitra, 110–7–55 (69 a 85), seznam německých státních úředníků – členů SS, 22. března 1945. Někteří z Griesingerových kolegů měli také vysoké hodnosti v SA. Wilhelm Dennler, další vysoký činitel ministerstva, byl jedním z pouhých 336 mužů, kteří získali hodnost *SA-Brigadeführer*.
- 408 V roce von Schmollerovu nacistickou minulost odhalil švédský časopis *Tidsignal*. ABS, 107-8-30. Seznam německých státních úředníků – členů SS v Praze., 22. března 1945. Dalším příkladem je významný poválečný průmyslník Hanns-Martin Schleyer.
- 409 Viz *Der Neue Tag* a *Prager Abend*, 8. března a 9. dubna 1943. Mnohé schůze, zejména přednášky předních straníků, se v Praze konaly v historickém kulturním středisku Němecým dům (Deutsche Haus). (Německý dům Na Příkopech je dnes znám pod názvem „Slovanský“. Pozn. překl.)
- 410 Bryant: *Prague in Black*, s. 179.
- 411 Gerwarth: *Hitler's Hangman*, 263–270.
- 412 ABS, archiv ministerstva hospodářství a práce (dále MHP), složka 305-701-4, poválečný výslech Waltera Bertsche. NAP, ÚŘP, kart. 67, organizační schéma ministerstva hospodářství a práce od roku 1943. V roce 1943 ministerstvo zaměstnávalo 1741 lidí, mezi nimi 93 říšských Němců – úředníků, kteří stejně jako Griesinger přišli přímo z Německa, a 32 protektorátních Němců, mužů a žen narozených na území dřívějšího Československa. Většina nižších úředníků, plánovačů a výzkumníků byli Češi.
- 413 Bryant, *Prague in Black*, s. 182.
- 414 Tito lidé spadali stejně jako horníci do Griesingerovy pravomoci. Viz *Forerunners of Herbert Kappler, Czechoslovak Life*, č. 1, 1978, s. 29. MacDonald – Kaplan: *Prague*, s. 88.
- 415 NAP, ÚŘP, kart. 66 a 67, seznam zaměstnanců včetně organizačního schématu ministerstva hospodářství a práce z roku 1943. Ministerstvo sídlilo na rohu Beim St. Franziskus (dnes Dvořákovo nábřeží) a Berlinerstrasse (dnes Revoluční).
- 416 Délka jeho pobytu mimo Prahu je zřejmá z razítek v pasu, nalezeném v křesle.

- 417 NAP, MHP, 782/0/1, krabice 197, viz dopisy a hlášení adresovaná Griesingerovi od kolegů z ministerstva a různých ekonomických uskupení z 3., 4., 16., 19. a 26. února 1944. Pivní láhve přitom byla jen jednou ze záležitostí, která měl Griesinger na starost. Na ministerstvu současně zpracovával mnoho jiných případů. V době katastrofy s pivními láhvemi zkoumal návrhy na předpisy a navrhoval legislativu v různých oblastech, jejímž cílem bylo usnadnit výrobu a vyřešit nedostatky. V polovině února 1944 patřilo mezi jeho nejdůležitější úkoly zajištění stavebního nářadí, zejména brusných kotoučů Viz NAP, MHP, 782/0/1, krabice 197. Viz novinové výstřižky z *Deutscher Reichsanzeiger und Preußischer Staatsanzeiger* ze 7. února 1944 a Griesingerův dopis kolegovi na ministerstvu z 21. února.
- 418 Patrick Crowhurst: *Hitler and Czechoslovakia – Domination and Retaliation*. Londýn 2013, s. 152–154. Šárka Jarská: *Czechs as Forced and Slave Labourers during the Second World War*, in: Alexander von Plato – Almut Leh – Christoph Thonfeld (eds.): *Hitler's Slaves – Life Stories of Forced Labourers in Nazi-Occupied Europe*. New York 2010, s. 48.
- 419 Bryant: *Prague in Black*, s. 182.
- 420 Jarská: *Czechs as Forced and Slave Labourers during the Second World War*, in: von Plato – Leh – Thonfeld (eds.): *Hitler's Slaves*, s. 49.
- 421 Crowhurst: *Hitler and Czechoslovakia*, 165–166.
- 422 Oliver Rathkolb: *Forced Labour in Industry*, in: Jörg Echternkamp (ed.): *Germany and the Second World War*, sv. IX/II. Oxford 2014, s. 709.
- 423 Goeschel: *Suicide in Nazi Germany*. Oxford 2009, s. 135.
- 424 Jarská: *Czechs as Forced and Slave Labourers during the Second World War*, in: von Plato – Leh – Thonfeld (eds.): *Hitler's Slaves*, s. 50.
- 425 Bryant, *Prague in Black*, s. 195.
- 426 NAP, MHP, 782/0/1, krabice 197, zápis jednání 8. září 1944.
- 427 Tamtéž, 782 Dodatky II, krabice 57, dopis Antona Berana Griesingerovi z 8. května 1944, Beranův dopis Karlu Hermannu Frankovi, 8. května 1944. Griesingerovy poznámky a hlášení o Beranově podniku, červenec 1944, 7. a 29. března 1945.
- 428 Dopis Waltera Bertsche ministerstvu sociální a zdravotní správy v Praze, 17. dubna 1941, cit. in: Gruner: *The Holocaust in Bohemia and Moravia*, s. 217.
- 429 Gruner: *The Holocaust in Bohemia and Moravia*, s. 304.
- 430 Viz Rothkirchen: *The Jews of Bohemia and Moravia*, s. 242. Viz t. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/theresienstadt-concentrationtransit-camp-for-german-and-austrian-jews?series=18010>.
- 431 Rothkirchen: *The Jews of Bohemia and Moravia*, s. 116, 133. Jan Láníček: *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938–48 – Beyond Idealisation and Condemnation*. Londýn 2013, s. 81.
- 432 Wolf Gruner: *Jewish Forced Labor under the Nazis – Economic Needs and Racial Aims, 1938–1944*. Cambridge 2006, s. 169–173. Viz t. Gruner: *The Holocaust in Bohemia and Moravia*, s. 361.
- 433 Gruner, *The Holocaust in Bohemia and Moravia*, s. 359.
- 434 NAP, MHP, 782/0/1, krabice 197, dopis komise pro keramiků, kámen a zeminu Griesingerovi, 20. září 1944. Při rychlém postupu Rudé armády k Praze nařizovali němečtí úředníci deportaci tisíců protektorátních židů do Terezína. Bylo mezi nimi i mnoho nucených židovských dělníků. Viz Rothkirchen: *The Jews of Bohemia and Moravia*, s. 133.
- 435 Bryant: *Prague in Black*, s. 184.
- 436 Státní oblastní archiv v Litoměřicích (State Regional Archives Litoměřicích), kolekce materiálů z nacistické okupace, krabice 7, soupis 27, signatura 112-474-2/62–63, seznam jmen sestavený Bertschem, 18. prosince 1944. HStAS, EA3/150/719, spisy ministerstva

- kultury, viz Bertschův telegram Dr. Bauerovi, 20. února 1945. Dopis ministerstva kultury vládnímu byru Severního Württemberska, 22. května 1956.
- 437 NAP, ÚŘP, kart. 92, sign. Z Pers. I, složka s náklady za Griesingerovo stěhování z Hohenheimu do Prahy v březnu 1943.
- 438 Za povšimnutí stojí tři: Hans von Watter, Walther Fuchs a Gustav von Schmoller. Viz Frank Raberg: *Das Aushängeschild der Hitler-Regierung – Konstantin Freiherr von Neurath, Außenminister des Deutschen Reiches (1932–1938)*, in: Michael Kißener – Joachim Scholtyseck (eds.): *Die Führer der Provinz – NS-Biographien aus Baden und Württemberg*. 1997, s. 507.
- 439 Dokonce i před okupací se v Praze promítalo více německých filmů než českých. Upadající význam české kinematografie pokračoval i za války, ročně bylo v českých zemích vyrobeno pouze tucet filmů. Peter Demetz: *Prague in Danger – The Years of German Occupation, 1939–1945 – Memories and History, Terror and Resistance, Theater and Jazz, Film and Poetry, Politics and War*. New York 2008, s. 193.
- 440 Stargardt, *The German War*, s. 13.
- 441 Podle Heydrichova ambiciózního plánu, který chtěl spustit po německém vítězství, měla být část české populace poněmčena. Část Čechů, které považoval za rasově vyhovující, by směla po válce zůstat, zatímco nežádoucí by byli vyhnáni nebo zabiti. Předpokládalo se, že germanizováno bude 50 % Čechů, což bylo mnohem víc než kdsekoli jinde ve střední nebo východní Evropě. Tato výsada měla být vyhrazena jen pro 3 % Poláků a Rusů. Možnosti, jak zahájit germanizaci, hledal Heydrich už dlouho před koncem války. Na jaře 1942 oklamal české rodiče a učitele. Namluvil jim, že vysláním pěti mobilních rentgenů v doprovodu rasových expertů, které zkoumaly děti v českých školách, chce zabránit šíření tuberkulózy. Viz Tara Zahra: *Kidnapped Souls – National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca 2008, s. 176–181, 231–252. Jelikož se nedochovaly archivy a seznamy žáků škol v blízkosti bydliště Griesingerových v Bubenci, se mi nepodařilo se mi zjistit, do kterých škol posílali své děti. Je pravděpodobné, že děti chodily do školy ve Weisstrasse (dnes Bílá). Za důkladný průzkum v archivu hlavního města Prahy děkuji archiváře Petře Krátké.
- 442 Cenné věci posílal Griesinger rodičům do Stuttgartu ještě v březnu 1945. Poslední zásilka obsahovala elektrické baterie. Zmiňuje se o tom ARG, dopis Adolfa Griesingera synovi z 29. března 1945.
- 443 MacDonald and Kaplan: *Prague*, s. 137–138. Bryant: *Prague in Black*, s. 73.
- 444 NAP, Domovní arch PR II-EO 1420/5, Praha VI – Bubeneč, Žitkova č. p. 749.
- 445 *Der Neue Tag*, 20. června 1943, s. 8.
- 446 NAP, Domovní arch PR II-EO 1420/5, Praha VI – Bubeneč, Žitkova č. p. 749.
- 447 Státní oblastní archiv v Plzni, policejní přihláška Anny K. v Plzni, 10. září 1945. NAP, registrační karta obyvatel Prahy s údaji o pražském bydlišti Anny K. a Josefa K., přihláška u pražské policie, 11. února 1950.
- 448 NAP, policejní přihláška Anny a Josefa K. u pražské policie, 11. února 1950. V roce 1983 byli stále uvedeni v pražském telefonním seznamu, jehož výtisk vlastní *Archiv hlavního města Prahy*. *Za informace o Dlouhé ulici v padesátých letech děkuji Jakubu Benešovi*.
- 449 Zatýkáni nacistických funkcionářů měl při operaci Valkýra vykonat Ferdinand Schaal, velitel Wehrmachtu v Čechách a na Moravě. Viz Peter Hoffmann: *The History of the German Resistance, 1933–1945*. 3. vyd., Montreal a Kingston 1996, s. 461–465. Viz t. Peter Hoffmann: *Stauffenberg*, s. 272–273, 280–281.
- 450 Florian Huber: *Promise Me You'll Shoot Yourself – The Downfall of Ordinary Germans, 1945*. Londýn 2019, s. 47, 82, 92, 119, 226, 229.

- 451 MacDonald – Kaplan: *Prague*, s. 140, 148. Adolf Griesinger se o Juttině dopisu zmiňuje ve svém dopisu Robertovi z 29. března 1945.
- 452 Christian Falvey: *The Bombing of Prague from a New Perspective*. *Radio Prague International*, anglicky, 13. prosince 2011, dostupné na <https://www.radio.cz/en/section/czech-history/the-bombing-of-prague-from-a-new-perspective>.
- 453 Adolf Griesinger zmiňuje Robertovu účast ve *Volkssturmu* ve svém dopisu Robertovi z 29. března 1945.
- 454 ABS, MHP, File 305-701-4, poválečný výslech Waltera Bertsche.
- 455 Tubach: *German Voices*, s. 177. Podrobnosti o Giselině útěku s dětmi z Prahy pocházejí z mých rozhovorů s Juttou Mangoldovou a Barbarou Schlegelovou.
- 456 Viz Richard Bessel: *The Shadow of Death in Germany at the End of the Second World War*, in: Alon Cindino – Paul Betts – Dirk Schumann (eds): *Between Mass Death and Individual Loss – The Place of the Dead in Twentieth-Century Germany*. New York 2008, s. 52. Nejnovější odhady – 82 000 mrtvých v posledních třech měsících – viz Richard Overy: *The Bombing War – Europe 1939–1945*. Londýn 2013, s. 476.
- 457 Overy, *The Bombing War*, s. 396–397.
- 458 Roderick Stackelberg byl v dětství od konce roku 1944 jako uprchlík v nedalekém Rohrdorfu a o endemii roupů a vši píše ve druhé kapitole své autobiografie. Viz Roderick Stackelberg: *Out of Hitler's Shadow – Childhood and Youth in Germany and the United States, 1935–67*. Bloomington 2010.
- 459 Interview s Wernerem Herzogem in: Paul Cronin (ed.): *Herzog on Herzog*. Londýn 2002, s. 5.
- 460 Petra Goedde: *GIs and Germans – Culture, Gender, and Foreign Relations, 1945–1949*. New Haven 2003, s. 88–89.
- 461 Peter H. Merkl: *Small Town and Village in Bavaria – The Passing of a Way of Life*. New York 2012, s. 27. Adam R. Seipp: *Strangers in the Wild Place – Refugees, Americans, and a German Town, 1945–1952*. Bloomington 2013, s. 48.
- 462 Perry Biddiscombe: *Werwolf! The History of the National Socialist Guerrilla Movement, 1944–1946*. Cardiff 1998, s. 187–188.
- 463 ABS, MHP, File 305-311-2, poválečná složka Lothara Schmidta. Viz další Schmidty složky v MHP 315-49-35, které obsahují podrobnosti o jeho činnosti v SD.
- 464 Frederick L. Schuman: *Czechoslovakia*, in: Charles Earle Funk (ed.): *The New International Year Book 1944*. New York 1945, s. 164.
- 465 Frommer: *National Cleansing*, s. 25, 35, 42.
- 466 Bryant, *Prague in Black*, s. 239.
- 467 Eagle Glassheim: *The Mechanics of Ethnic Cleansing – The Expulsion of Germans from Czechoslovakia, 1945–1947*. In: Philipp Ther – Ana Siljak (eds.), *Redrawing Nations – Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948*. Oxford 2001, s. 206. R. M. Douglas: *Orderly and Humane – The Expulsion of the Germans after the Second World War*. New Haven 2012, s. 96–97.
- 468 Článek Jana Puhla v *Der Spiegel*, 2. června 2010, <http://www.spiegel.de/international/europe/massacre-in-czechoslovakia-newly-discovered-film-shows-post-war-executions-a-698060.html>.
- 469 Emil Franzel: *Die Vertreibung Sudetenland, 1945–1946*. Mnichov 1980, s. 395. Tuto Franzelovu zmínku o uzavření Červeného kříže pro Němce musíme třeba brát s rezervou. Je známo, že podrobnosti o násilí páchaném na Němcích na jaře 1945 Franzel přehání.
- 470 Wolfram Angerbauer: *Die Amtsvorsteher der Oberämter, Bezirksämter und Landratsämter in Baden-Württemberg 1810 bis 1972*. Stuttgart 1996, s. 571.

- 471 NAP, PR II-EO 1420/5. Tato informace je uvedena na Griesingerově registrační kartě u pražské městské policie.
- 472 Jeden příklad z té doby: Hans Schneider, jenž byl zaměstnán v Ústavu dědictví předků (SS *Ahnenerbe*), zničil své dokumenty a změnil si jméno na Hans Schwerte. Po válce – do odhalení své minulosti v roce 1995 – zaznamenal skvostnou kariéru.
- 473 ABS, 2M: 11034, dokumenty ministerstva vnitra, spis Dr. Anne-Marie Dietlové, srpen 1945. Dr. Anne-Marie Dietlová z titulu své funkce ve vedení Ústředního svazu průmyslu v Protektorátu denně jednala s ministerstvem hospodářství a práce. Dietlová Griesingera znala, jeho jméno se objevilo na seznamu zaměstnanců ministerstva ve spisu, který po válce připravila pro české vyšetřovatele, kdy byla s osmnáctiměsíční dcerou jako podezřelá z kolaborace držena v internačním táboře Bystřice.
- 474 NAP, Domovní arch PR II-EO 1420/5, Praha VI – Bubeneč, Zítzkova č.p. 749. NAP, ředitelství policie Praha, všeobecný rejstřík, spis Anny K. Rozhovor s Magdalenou K., dcerou Anny K.
- 475 Frommer: *National Cleansing*, s. 53. V kterém táboře strávil Griesinger léto před převozem do Salmovské nelze zjistit. Podrobný seznam zadržovaných Němců z této doby neexistuje. První seznamy internovaných vznikaly teprve na podzim 1945, kdy revoluční gardisty v úloze táborových dozorců nahradili policisté. Když Griesinger v září 1945 zemřel, spravovala policie pouze hrstku táborů. Například z jednoho z největších táborů ze Strahovském stadionu, kde bylo drženo 10 000 Němců, neexistuje jediný seznam. Za tuto informaci děkuji Ivaně Dejmkové.
- 476 Frommer: *National Cleansing*, s. 55.
- 477 Douglas: *Orderly and Humane*, s. 132.
- 478 Frommer: *National Cleansing*, s. 54–57. Glassheim: *Cleansing the Czechoslovak Borderlands*, s. 47–48. Douglas: *Orderly and Humane*, s. 141–142.
- 479 Viz Frommer: *National Cleansing*, s. 53–54.
- 480 Douglas: *Orderly and Humane*, s. 144.
- 481 Matthew Frank: *Expelling the Germans – British Opinion and Post-1945 Population Transfer in Context*. Oxford 2007, s. 184.
- 482 Douglas, *Orderly and Humane*, s. 145.
- 483 Matriku jsem navštívil v roce 2017. Tyto záznamy budou volně přístupné až po roce 2020.
- 484 Frommer: *National Cleansing*, s. 116–117.
- 485 V současnosti probíhá kampaň za nalezení hrobů čtyřiceti českých dětí narozených ženám vězněným na Pankráci, zemřelých vinou nedostatečné péče několik dní po narození. Prioritou badatelů a aktivistů, kteří zkoumají historii dáblického hřbitova, je přitáhnout pozornost k perzekuci československých občanů poválečnou vládou, nikoli zkoumání hromadných hrobů Němců. Těchto odborníků – Jaroslava Švancary, Jiřího Linka a Jiřího Paděvěta – jsem se zeptal, nikdo z nich však o hromadných hrobech Němců nevěděl.
- 486 Caroline Schaumann: *Memory Matters – Generational Responses to Germany's Nazi Past in Recent Women's Literature*. Berlín 2008, s. 43–44.
- 487 Statistika německých válečných vdov viz Katharina Tumpek-Kjellmark: *From Hitler's Widows to Adenauer's Brides – Towards a Construction of Gender and Memory in Postwar West Germany, 1938–1963*. Doktorská práce, Cornell University 1994, s. i. Následující podrobnosti o Gisele a dětech z poválečném období pocházejí z mých rozhovorů s Juttou Mangoldovou a Barbarou Schlegelovou.
- 488 Učitelé práv na celém světě dodnes diskutují a učí své studenty o případu Nottebohm a zásadě Nottebohm, nazvaných podle Friedricha Nottebohma, jehož případ řešil Mezinárodní soudní dvůr v Haagu v roce 1955. Patří mezi nejdůležitější případy v mezinárodním

právu, týkající se státního občanství. Stěžejním bodem bylo pojetí státního občanství. Čtyřicetiletý Friedrich v roce 1905 opustil Hamburk a v Guatemale se připojil ke svým dvěma bratrům, kteří tam řídili firmu Nottebohm Hermanos. Jako německý občan žil v Guatemale skoro pětadvacet let a právě když vypukla druhá světová válka, byl náhodou na návštěvě u Giseliny otce v Lichtenštejnsku. V říjnu 1939 spěšně získal lichtenštejnské občanství a oficiálně se zřekl občanství německého. Guatemala v roce 1943 odmítla uznat, že Nottebohm není Němec, a zabavila mu veškerý majetek. Na žádost USA byl Nottebohm deportován do Ameriky a strávil tam dva a půl roku v internačním táboře. Po válce mu byl odepřen vstup do Guatemaly a vrátil se do Lichtenštejnska. V roce 1951 Lichtenštejnsko zahájilo kroky proti Guatemale, tvrdilo, že porušila mezinárodní právo a uškodila tím lichtenštejnskému občanovi. Mezinárodní soudní dvůr měl určit, jestli Guatemala musí uznat Nottebohma za občana Lichtenštejnska. Lichtenštejnsko soud prohrálo. Soud rozhodl, že Nottebohm nemá s Lichtenštejnskem „skutečné pouto“. Díky případu Nottebohm se „skutečné pouto“ vyžaduje v případech diplomatické ochrany.

- 489 Friedrichovu smrt v roce 1962 si Jutta živě pamatovala. Dozvěděla se přitom totiž jednu důležitou věc. Friedrichovu smrt jí matka oznámila slovy: „Zemřel můj pravý otec.“ Gisela se tehdy Juttě poprvé zmínila o svém podezření, že je plodem aférky, kterou měl Friedrich se svou švagrovou – Giselinou matkou Harriet.
- 490 Viz Norman Ohler: *Blitzed – Drugs in Nazi Germany*. Londýn 2016.
- 491 Díky Wallyinu právníkovi se případ nikdy nedostal před soud. Místo toho jí bylo nařízeno zaplatit pokutu 600 říšských marek. StAL, EL 902/20 Bü 91743. denacifikační záznamy, spis Wally Griesingerové. Dopis od jejího právníka Schmida, 5. prosince 1947.
- 492 *Stuttgarter Nachrichten*, 22. listopadu 1947, s. 4, nekrolog Adolfa Griesingera.
- 493 Peter Sichrovsky: *Born Guilty – Children of Nazi Families*. Londýn 1988, s. 3.
- 494 Viz Welzer – Moller – Tschuggnall (eds.): „*Opa war kein Nazi*“.